

ISSN 2307-8049 (PRINT)
ISSN 2663-2799 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2307-8049

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
м. Івано-Франківськ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
ЮРИДИЧНІ НАУКИ
Випуск 5

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Члени редакційної колегії:

Гавловська Аліна Олександрівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Леоненко Максим Іванович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Леоненко Тетяна Євгенівна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Манько Денис Григорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, Міжнародний гуманітарний університет, Україна

Слінько Дмитро Сергійович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного права України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Сотула Олександр Сергійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Спіцина Ганна Олександрівна, докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри права гуманітарно-правового факультету, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Україна

Шепітько Михайло Валерійович, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри кримінального права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Юрчишин Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінальної та міжнародної юстиції, Чернівецький юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Хуан Карлос Риофрйо Мартинез-Виллалба, доктор юридичних наук, професор, декан факультету права, Universidad de Los Hemisferios, Еквадор

Збірник наукових праць включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(протокол від 27.11.2023 р. № 8)**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 19746-9546Р
від 15.03.2013 р. видане Державною реєстраційною службою України

Електронна сторінка видання – <http://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Андрусяк І.П. ДІТИ ЯК ЖЕРТВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА:
АНАЛІЗ АДАПТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ.....5

СЕКЦІЯ 2

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бриков В.М. ПЕРЕКЛАДАЧ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН:
ПРАВОВИЙ СТАТУС, ФУНКЦІЇ, ПРОБЛЕМАТИКА.....10

СЕКЦІЯ 3

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА, АДВОКАТУРА

Стратонов В.М., Рибалко В.О. ОЦІНКА СУДОВИХ РІШЕНЬ ВИЩОЮ РАДОЮ ПРАВОСУДДЯ.....15

СЕКЦІЯ 4

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ПРАВО ЄС; ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО

Махаринець Д.Є. МЕХАНІЗМ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛІВ.....24

CONTENTS

SECTION 1

THEORY AND HISTORY OF THE LAW AND THE STATE; HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Andrusiak I.P. CHILDREN AS VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE:
ANALYSIS OF ADAPTATION OF EUROPEAN STANDARDS.....5

SECTION 2

CRIMINAL PROCESS AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC EXAMINATION

Brykov V.M. AN INTERPRETER IN THE SYSTEM OF CRIMINAL PROCEDURAL LEGAL RELATIONS:
LEGAL STATUS, FUNCTIONS, ISSUES.....10

SECTION 3

JUDICIARY, PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE, THE BAR

Stratonov V.M., Rybalko V.O. ASSESSMENT OF COURT DECISIONS BY THE HIGH COUNCIL OF JUSTICE....15

SECTION 4

INTERNATIONAL LAW; EU LAW; COMPARATIVE JURISPRUDENCE

Makharynets D.E. MECHANISM OF ACTIVITY OF INTERNATIONAL TRIBUNALS.....24

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 343.62-053.2(4:477)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-5-1>

ДІТИ ЯК ЖЕРТВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: АНАЛІЗ АДАПТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Андрусяк Ірина Павлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права і конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»
iryna.p.andrusiak@lpnu.ua
orcid.org/0000-0001-6887-0510

Мета статті полягає у дослідженні теоретико-правових аспектів адаптації правового регулювання статусу дітей як жертв домашнього насильства в контексті європейських стандартів. Використовується комплекс **підходів та методів**, зокрема синергетичного методу, що в контексті дослідження прав дітей як жертв домашнього насильства може виявитися корисним для розуміння взаємодії різних аспектів цього питання та для можливих шляхів оптимізації систем захисту прав дітей та сприятиме передбаченню біфуркаційних напрямів визначення параметрів системи. Метод правової адаптації вказує на еволюцію системи, репрезентуючи етапи, як система може адаптуватися до нових особливостей та еволюціонувати відповідно до змін у суспільному середовищі, а гуманістичний підхід вказує на особливу потребу захисту прав і свобод дитини як найвищої правової цінності.

Результати дослідження відображаються в аналізі правового статусу дитини, яка стала жертвою домашнього насильства. Зокрема, позиціоновано, що юридичні ознаки статусу дитини, яка стала жертвою домашнього насильства, включають: вік та правовий статус; право на особисту недоторканість; право на безпеку та захист; право на навчання та розвиток; право на забезпечення. Європейські стандарти щодо захисту дітей від домашнього насильства включають три етапи генезису та на сьогодні відображають еталони та випробувані позитивною практикою інституційні засоби, що можуть мати позитивний вплив на національну правову політику у цій сфері.

У висновку мотивовано, що недостатня свідомість громадськості та недостатнє законодавче забезпечення є ключовими проблемами. Важливо вжити заходів на рівні правотворення, включаючи реєстрацію повідомлення, розширення визначення домашнього насильства та забезпечення безпеки жертв. Реалізація європейських стандартів потребує спільних зусиль усіх суспільних сфер, включаючи уряд, громадські організації та міжнародних партнерів. Важливо отримати кращий досвід країни ЄС та впроваджувати його в національну практику. Запровадження ефективних механізмів реагування та співпраці між службами є необхідним кроком для виявлення та реагування на випадки домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство, європейські стандарти, захист дітей, інтеграція, адаптація, правова політика.

CHILDREN AS VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE: ANALYSIS OF ADAPTATION OF EUROPEAN STANDARDS

Andrusiak Iryna Pavlivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory of Law and Constitutionalism
Lviv Polytechnic National University
iryna.p.andrusiak@lpnu.ua
orcid.org/0000-0001-6887-0510

The purpose of the article is to study the theoretical and legal aspects of the adaptation of the legal regulation of the status of children as victims of domestic violence in the context of European standards. A complex of **approaches and methods** is used, in particular the synergistic method, which in the context of researching the rights of children as victims of domestic violence may be useful for understanding the interaction of various

aspects of this issue and for possible ways to optimize systems for the protection of children's rights, and will contribute to the prediction of bifurcation directions for determining system parameters. The method of legal adaptation indicates the evolution of the system, representing the stages of how the system can adapt to new features and evolve in accordance with changes in the social environment, and the humanistic approach indicates the special need to protect the rights and freedoms of the child as the highest legal value.

The **results** of the study are reflected in the analysis of the legal status of a child who has become a victim of domestic violence. In particular, it is posited that the legal characteristics of the status of a child who has become a victim of domestic violence include: age and legal status; the right to personal integrity; the right to security and protection; the right to training and development; the right to security. European standards for the protection of children from domestic violence include three stages of genesis and today reflect benchmarks and institutional means tested by positive practice, which can have a positive impact on national legal policy in this area.

The **conclusion** argues that insufficient public awareness and insufficient legislative support are key challenges. It is important to take measures at the legislative level, including registering a report, expanding the definition of a household and ensuring the safety of victims. The implementation of European standards requires the joint efforts of all social spheres, including the government, public organizations and international partners. It is important to get the best experience of the EU country and implement it in the national practice. Implementation of effective response mechanisms and cooperation between services is a necessary step to detect and respond to incidents of domestic violence.

Key words: domestic violence, European standards, child protection, integration, adaptation, legal policy.

Вступ. Актуальність вивчення проблематики прав дітей як жертв домашнього насильства в контексті європейських стандартів зумовлена цілою низкою факторів. По-перше, домашнє насильство становить серйозну загрозу для фізичного, психологічного та емоційного розвитку дітей, негативний вплив такого середовища на їхнє здоров'я та загальний стан важко переоцінити. По-друге, інтеграція європейських стандартів у правову систему країни має велике значення для створення ефективних механізмів захисту прав дітей, що особливо важливо у контексті євроінтеграційних процесів України та поглиблення її інтеграції у європейську правову спільноту. По-третє, дослідження такої теми дозволяє виявити прогалини та недоліки в законодавстві та практиці України щодо захисту прав дітей від домашнього насильства, вказане має послужити основою для розробки та впровадження ефективних заходів та програм. По-четверте, аналіз європейських стандартів дозволяє врахувати найкращий досвід у цій сфері та впровадити його в національну практику, що сприятиме покращенню якості захисту прав дітей в Україні.

Методологія та стан дослідження. Аналіз проблем інтеграції правової політики нашої держави до європейських стандартів передбачає застосування синергетичного методу, що в контексті дослідження прав дітей як жертв домашнього насильства може виявитися корисним для розуміння взаємодії різних аспектів цього питання та для можливих шляхів оптимізації систем захисту прав дітей. Зокрема, передбачає біфуркаційний напрям визначення параметрів системи, оскільки ідентифікує ключові параметри та змінні, що впливають на девальвацію системи захисту, та дає можливість врахувати нові соціозмінні детермінанти правової реальності, що впливають на цю групу членів суспільства.

Метод правової адаптації вказує на еволюція системи, репрезентуючи етапи, як система може адаптуватися до нових особливостей та еволюціонувати відповідно до змін у суспільному середовищі. Гуманістичний підхід вказує на особливу потребу захи-

сту прав і свобод дитини як найвищої правової цінності.

Деякі аспекти правової політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству досліджували такі науковці, як: Н. Бортник, І. Хомишин, І. Жаровська, В. Ковальчук, Н. Ортинська та інші. Проте окремі аспекти потребують додаткового аналізу, особливо щодо запобігання насильства в нових умовах військової реальності, євроінтеграційних прагнень держави та потребі оновлення правової політики.

Метою статті є дослідження теоретико-правових аспектів адаптації правового регулювання статусу дітей як жертв домашнього насильства в контексті європейських стандартів.

1. Правовий статус дитини, яка стала жертвою домашнього насильства

Дитина, яка стає жертвою домашнього насильства, опиняється в надзвичайно вразливому становищі, оскільки створюється серйозна проблема, яка має великі негативні наслідки для її фізичного, емоційного та психологічного розвитку. Поширеність такого насильства є вражаючою, за оцінками від 133 до 275 мільйонів дітей щороку піддаються такому насильству (World report on violence against children, 2006).

Однією з основних характеристик таких випадків є те, що дитина перебуває у безпосередньому оточенні осіб, які повинні б захищати її і забезпечувати безпеку та добробут, але, на жаль, у випадках домашнього насильства саме ці особи стають джерелом загроз та небезпеки. Як вказують англійські експерти: «Дім не завжди є безпечним місцем для життя; насправді, для дорослих і дітей, які живуть в умовах домашнього та сімейного насильства, дім часто є місцем, де відбувається фізичне, психологічне та сексуальне насильство» (Bradbury-Jones, Isham, 2020).

К. Кендалл-Такетт вказує, що з точки зору їх частоти та впливу насильство в найближчому сімейному контексті є однією з найсерйозніших форм віктимізації (Kendall-Tackett, 2003). Фізичне насильство над дитиною може призвести до наслідків, які можуть мати довготри-

валі чи навіть невиліковні наслідки. Психологічне та емоційне насильство може викликати серйозні порушення в емоційному стані, соціальному адаптуванні та психічному здоров'ї дитини. Дитина, яка стає жертвою домашнього насильства, часто відчуває внутрішню конфліктність, почуття вини, страху та невпевненості. Вона може втрачати довіру до навколишніх та гіпотетично у майбутньому їй буде проблемно встановлювати нормальні взаємини.

Більш того, дитина, яка переживає домашнє насильство, може вирости в особу з порушеннями адаптації до соціуму та виявляти агресивну чи антигромадянську поведінку. Тому надзвичайно важливо вчасно виявляти та запобігати випадкам домашнього насильства щодо дітей, а також надавати їм відповідну підтримку та захист, забезпечення безпеки та добробуту дитини повинно бути пріоритетом для всіх членів суспільства.

Юридичні ознаки статусу дитини, яка стала жертвою домашнього насильства, включають: вік та правовий статус (дитиною є особою, яка не досягла повноліття, у багатьох юрисдикціях це означає особу, яка не досягла 18 років); право на особисту недоторканість (дитина має право на захист своєї фізичної та психічної недоторканості, включаючи захист від будь-якої форми насильства); право на безпеку та захист (дитина має право на захист від будь-яких загроз чи форм насильства, включаючи домашнє); право на навчання та розвиток (дитина має право на доступ до освіти та можливості для свого повноцінного фізичного, соціального та емоційного розвитку); право на забезпечення (батьки та опікуни повинні забезпечити дитину належним житлом, харчуванням та доступом до медичних послуг).

Такий статус позиціоновано через комплекс прав дитини, що субординується з обов'язком родини забезпечити найкращі інтереси дитини та обов'язком її виховання. Тут варто розуміти, що ідеологічно-правова парадигма сучасності ідеологічно постулат первинності інтересів дитини. Домашнє насильство в контексті виховання – дуже серйозна проблема, яка впливає на права та добробут дітей, важливо розуміти, що виховання повинне обґрунтовуватися на повазі до правди та гідності дитини і як основна засада закріплена в багатьох міжнародних конвенціях, зокрема ключовою є Конвенція ООН про права дитини.

Будь-яка форма насильства як засіб виховання є неприпустимим, особливо фізичне насильство, спрямоване проти дитини, заборонене в демократичній державі і може включати удари, плескання, фізичні емоційні рухи тощо. Проте слід звернути увагу, що найсерйознішим видом для дитини-жертви є сексуальне насильство. Психологічне та емоційне насильство полягає у використанні способів впливу, що завдають психологічну травму чи призводять до нервових пошкоджень, також є формою насильства, з-поміж яких ігнорування, приниження, погрози, ізоляція тощо. Звуження можливостей дитини отримувати освіту, вибирати хобі чи володіти особистими ресурсами також є порушенням її прав, що

характеризує економічну форму насильства щодо дітей. Дослідниця К. Кандела вказує, що насправді всі форми насильства – емоційне, економічне та фізичне – взаємопов'язані й базуються на прагненні влади та контролю. Вона також вказує, що додавання до визначення примусового контролю може ефективно вирішити складні проблеми, з якими стикаються ці жертви (Candela, 2016).

Такий фактор впливу на дитину, як примусовий контроль, особливо з боку батьків, може передбачати численні види поведінки з боку кривдників, включаючи насильство, погрози, переслідування, постійний моніторинг, мікрорегуляцію повсякденного життя, емоційне, економічне та сексуальне насильство, ізоляцію, заперечення та маніпуляції (Katz, Nikupeteri, Laitinen, 2020). Наприклад, у Великій Британії на нормативному рівні визначено, що контроль і примусова поведінка є центральною частиною домашнього насильства. У 2015 прийнято Закон про тяжкі злочини в Англії та Уельсі (Serious Crime Act, 2015), який визнає кримінальним злочином примусову або контрольовану поведінку у сім'ї чи інтимних стосунках. Ця подія сприяла більшій обізнаності у Великій Британії про те, що домашнє насильство – це не випадки насильства, а часто модель поведінки контролю та примусу, яка використовується кривдниками протягом тривалого періоду часу для контролю та домінування над іншою людиною (Stark, Hester, 2019).

Важливо розглядати альтернативні методи виховання, які сприяють розвитку навичок та особистісного зростання дитини, такі як позитивні заохочення та діалог, тому важливо, щоб заходи протидії домашньому насильству включали і заходи у суміжній сфері, зокрема правовій освіченості батьків, важливо підтримувати навчання батьків з питань альтернативних методів виховання та сприяти розвитку навичок ефективного батьківства. З огляду на всі ці аспекти необхідно створити ефективні механізми протидії домашньому насильству в контексті виховання, забезпечивши безпеку та захист прав дітей.

2. Європейські стандарти щодо захисту дітей від домашнього насильства

Першим ключовим етапом у формуванні правового статусу дитини в Європі стала прийнята у 1959 році Декларація ООН про права дитини. Цей історичний документ встановив загальні принципи та стандарти, які визнавали права кожної дитини, незалежно від її соціального чи економічного статусу. Він заклав основу для майбутнього захисту та гарантування прав дитини як невід'ємної складової частини загальних прав людини.

Другим вирішальним етапом було прийняття Конвенції ООН про права дитини в 1989 році, котра визнавала права дитини як невід'ємну та неподільну частину загальних прав людини. Конвенція встановила широкий спектр прав та свобод для дітей, включаючи право на життя, розвиток, участь у справах, освіту та захист від будь-якої форми насильства чи зловживання.

Ці два етапи виявилися визначальними у розвитку правового статусу дитини в Європі.

Вони визначили принципи та стандарти, які стали фундаментом для подальшого захисту та гарантування прав кожної дитини у сучасному світі.

Поряд з цим третій етап характеризує широкий спектр конкретних стандартів, які були прийняті Європейським Союзом та Радою Європи, спрямовані на захист прав дітей від домашнього насильства. Одним із ключових стандартів є Європейська конвенція про попередження та боротьбу з насильством у сім'ї та насильством щодо жінок та домашнього насильства (відома як Стамбульська конвенція). Цей правовий інструмент надає детальну нормативну базу для запобігання та протидії домашньому насильству, включаючи захист дітей.

Також слід зазначити Директиву Європейського Союзу про боротьбу з домашнім насильством, яка встановлює мінімальні стандарти та заходи для захисту жертв домашнього насильства, включаючи дітей, надає правову основу для держав-членів ЄС для розробки національних стратегій та програм у цій сфері.

Серед інших інструментів та програм, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству, можна виділити: національні програми з протидії домашньому насильству (багато країн розробляють та впроваджують свої національні програми з метою запобігання та протидії домашньому насильству, вони можуть включати у себе низку заходів, таких як освітні кампанії, підтримка жертв, профілактика та консультування); гарячі лінії та центри допомоги (створення гарячих ліній та центрів допомоги для жертв домашнього насильства є важливим кроком у наданні швидкої та конфіденційної підтримки); освітні та інформаційні кампанії (програми та кампанії, спрямовані на підвищення свідомості суспільства щодо проблеми домашнього насильства та способів його запобігання); спеціалізовані служби для дітей (створення центрів та організацій, які надають спеціалізовану психологічну та психосоціальну допомогу дітям, які стали жертвами домашнього насильства); професійна підготовка для фахівців (навчання фахівців у галузі права, соціальної роботи, медицини та інших сфер щодо виявлення, підтримки та захисту дітей, які стали жертвами домашнього насильства); медична та психологічна допомога (забезпечення доступу до якісної медичної та психологічної допомоги для дітей, які потребують підтримки після випадків домашнього насильства); підтримка для сімей (програми, спрямовані на забезпечення сімей психологічної, фінансової та правової підтримки з метою запобігання домашньому насильству). Ці інструменти та програми є важливими складниками у системі протидії домашньому насильству та забезпечення безпеки та добробуту дітей. Їх ефективне впровадження та функціонування допомагає створити безпечне та підтримуюче середовище для дітей у сім'ях.

3. Виклики для України у впровадженні європейських стандартів: перспективи та можливості

У межах цього дослідження слід зосередити увагу на проблемах, що виникають у зв'язку з домашнім насильством, таким соціальний фактор важко переоцінити, адже він стосується не лише конкретно жертв, але й має негативний вплив на всі сфери суспільства.

Однією з ключових проблем є недостатність свідомості суспільства щодо масштабів проблеми домашнього насильства та його впливу на дитинство та підлітковий вік, що часто зумовлено культурними чи стереотипними уявленнями, які ускладнюють виявлення та реагування на випадки насильства в родині.

Значущим аспектом є також недостатнє законодавче забезпечення та ефективна система запобігання та протидії домашньому насильству, спеціально спрямована на захист прав дітей як особливо вразливої соціальної групи, тому вагомо здійснити моніторинг діяльності щодо адаптації та впровадження європейських стандартів у національну законодавчу базу та практику.

Слід відзначити, що реалізація таких стандартів вимагає комплексного підходу та спільних зусиль уряду, громадського, міжнародних організацій та громадянського суспільства, котре передбачає покращення правового регулювання, підвищення кваліфікації фахівців у сфері соціальної роботи, медицини та права, а також зміцнення системи психосоціальної підтримки для дітей, які стали жертвами домашнього насильства.

Україні важливо врахувати позитивний досвід та кращі практики країн Європейського Союзу у впровадженні європейських стандартів щодо захисту прав дітей від домашнього насильства. Це може включати обмін досвідом, підтримку та спільні проекти з міжнародними партнерами. До таких практик віднесемо розвиток ефективної системи соціальних служб та психосоціальної підтримки; створення міждисциплінарних робочих груп та комісій, оскільки важливою є співпраця між правоохоронними органами, соціальними працівниками, медичним персоналом та іншими фахівцями для виявлення та реагування на випадки домашнього насильства; освіта та підвищення кваліфікації фахівців; публічні кампанії та освітні програми; запровадження спеціалізованих центрів та гарячих ліній, а в умовах сучасних політичних подій переведення окремих територіальних органів, що перебувають недалеко від арили бойових дій, на дистанційну форму праці; обмін досвідом та спільні проекти з іншими країнами та міжнародними організаціями, які мають успішну практику у розв'язанні проблеми домашнього насильства.

У контексті удосконалення запобігання та протидії насильству доречно вжити заходів протворочого характеру. Введення обов'язкової реєстрації всіх випадків домашнього насильства та створення ефективних механізмів моніторингу та аналізу цих даних, зокрема, реальне ефективне функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Розширення визначення

домашнього насильства, зокрема слід розглянути можливість внесення поправок до ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з метою більш точного та комплексного визначення цього явища та додання до форм насильства примусовий контроль та насильство у інформаційних мережах, зокрема у соціальних. Необхідно розглянути можливість удосконалення процедур щодо забезпечення анонімності та безпеки для жертв домашнього насильства, зокрема дітей, та розроблення програм протидії цьому негативному явищу в умовах війни.

У практиологічному аспекті потребує удосконалення реагування органів соціального захисту, зокрема необхідно встановити чіткі механізми співпраці між правоохоронними органами, службами соціального захисту та навчальними закладами для ефективного виявлення та реагування на випадки домашнього насильства щодо дітей.

Висновки. Дитина, яка потрапляє у ситуацію домашнього насильства, опиняється в надзвичайно вразливому становищі, що негативно впливає на її фізичний, емоційний та психологічний розвиток. Дитина перебуває у безпосередньому оточенні тих, хто має забезпечити її безпеку та добробут. Проте в разі домашнього насильства саме ці особи стають джерелом небезпеки, що може мати серйозні наслідки для емоційного стану, соціальної адаптації та психічного здоров'я.

У визначенні правового статусу дитини в Європі значущими кроками були прийняті Декларації ООН про права дитини у 1959 році та Конвенції ООН про права дитини у 1989 році. Обидва документи надали загальні принципи та стандарти, які гарантують права кожної дитини, незалежно від її соціального чи економічного статусу, встановивши їх як невід'ємну складову частину загальних прав людини. У додаток до цього Європейський Союз та Рада Європи прийняли низку спеціальних стандартів, спрямованих на захист дітей від домашнього насильства, включаючи Стамбульську конвенцію та Директиву ЄС про боротьбу з домашнім насильством.

Недостатня свідомість громадськості та недостатнє законодавче забезпечення є ключовими проблемами. Важливо вжити заходів на рівні правотворення, включаючи реєстрацію повідомлення, розширення визначення домашнього насильства та забезпечення безпеки жертв. Реалізація європейських стандартів потребує спільних зусиль усіх суспільних сфер, включаючи уряд, гро-

мадські організації та міжнародних партнерів. Важливо отримати кращий досвід країни ЄС та впроваджувати його в національну практику. Запровадження ефективних механізмів реагування та співпраці між службами є необхідним кроком для виявлення та реагування на випадки домашнього насильства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. World report on violence against children. Geneva : United Nations. 2006. URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/2999/pdf/2999.pdf>. (дата звернення: 28.10.2023).
2. Bradbury-Jones C., Isham L. The pandemic paradox: The consequences of COVID-19 on domestic violence. *J Clin Nurs*. 2020. Vol. 29 (13–14) P. 2047–2049. DOI: 10.1111/jocn.15296.
3. Kendall-Tackett K.A. Treating the lifetime health effects of childhood victimization. Kingston : Civic Research Institute, 2003.
4. Candela K. Protecting the Invisible Victim: Incorporating Coercive Control in Domestic Violence Statutes. *Family Court Review*. 2016. Vol. 54, Is. 1. Special Issue: Mental Illness in the Family. P. 112–125.
5. Katz E., Nikupeteri A., Laitinen M. When Coercive Control Continues to Harm Children: Post-Separation Fathering, Stalking and Domestic Violence. *Child Abuse Review* 2020 Vol. 29, Is. 4. P. 310–324.
6. Serious Crime Act 2015. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/9/contents/enacted> (дата звернення: 28.10.2023).
7. Stark E., Hester M. Coercive control: Update and review. *Violence Against Women*. 2019. Vol. 25. P. 81–104. URL: <https://doi.org/10.1177/1077801218816191> (дата звернення: 28.10.2023).

REFERENCES:

1. World report on violence against children. (2006). Geneva: United Nations. Retrieved from: <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/2999/pdf/2999.pdf>.
2. Bradbury-Jones, C., Isham, L. (2020). The pandemic paradox: The consequences of COVID-19 on domestic violence. *J Clin Nurs*. Vol. 29 (13–14) P. 2047–2049. DOI: 10.1111/jocn.15296.
3. Kendall-Tackett, K.A. (2003). Treating the lifetime health effects of childhood victimization. Kingston: Civic Research Institute.
4. Candela, K. (2016). Protecting the Invisible Victim: Incorporating Coercive Control in Domestic Violence Statutes. *Family Court Review*. Vol. 54, Is. 1. Special Issue: Mental Illness in the Family. P. 112–125.
5. Katz, E., Nikupeteri, A., Laitinen, M. (2020). When Coercive Control Continues to Harm Children: Post-Separation Fathering, Stalking and Domestic Violence. *Child Abuse Review*. Vol. 29, Is. 4. P. 310–324.
6. Serious Crime Act (2015). Retrieved from: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/9/contents/enacted>.
7. Stark, E., Hester, M. (2019). Coercive control: Update and review. *Violence Against Women*. Vol. 25 P. 81–104. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/1077801218816191>.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2023
The article was received 19 October 2023

СЕКЦІЯ 2 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343:81'25-051

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-5-2>

ПЕРЕКЛАДАЧ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПРАВОВИЙ СТАТУС, ФУНКЦІЇ, ПРОБЛЕМАТИКА

Бриков Віктор Михайлович,
аспірант
Херсонського державного університету
brykoviactor@gmail.com
orcid.org/0009-0009-4416-9477

***Метою** статті є дослідження теоретико-правових, процесуальних аспектів діяльності перекладача у сучасних кримінальних процесуальних правовідносинах, виявлення місця перекладача у структурі учасників кримінального провадження та напрацювання пропозицій щодо оптимізації правового регулювання відповідної сфери.*

***Методи.** Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально правові методи, зокрема діалектичний, системний аналіз, теоретичне узагальнення.*

***Результати.** На основі проведеного аналізу чинного кримінального процесуального законодавства, дослідження доктринальних джерел та практичної діяльності судових, правоохоронних органів:*

- надано детальну характеристику особливостей правового статусу перекладача як учасника кримінальних процесуальних правовідносин;
- продемонстровано різні підходи науковців-процесуалістів до тлумачення релевантного понятійно-категоріального апарату;
- проілюстровано основні кваліфікаційні вимоги та критерії професіоналізму перекладача для його залучення у кримінальне провадження;
- наведено перелік функцій, підстав залучення, особливостей процесуальної діяльності перекладача у кримінальному провадженні.

Сформульовано низку проблемних питань та ризиків, що загрожують належній реалізації перекладачем своїх процесуальних функцій у кримінальному провадженні, а також запропоновано шляхи вирішення таких проблем.

***Висновки.** Перекладач – самостійний, правосуб'єктний учасник кримінальних процесуальних правовідносин, який відіграє вагомую роль у забезпеченні неухильного дотримання загальних засад кримінального провадження, гарантуванні прав, свобод та законних інтересів учасників процесу, які не володіють або не досить володіють мовою судочинства. Еволюційне вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює питання діяльності перекладача, дозволить забезпечити належне виконання завдань кримінального провадження та оптимізувати комунікацію між його учасниками.*

***Ключові слова:** перекладач, кримінальне провадження, учасники кримінального провадження, кримінальні процесуальні правовідносини, мова судочинства, професійний переклад, відвід, досудове розслідування, судовий розгляд.*

AN INTERPRETER IN THE SYSTEM OF CRIMINAL PROCEDURAL LEGAL RELATIONS: LEGAL STATUS, FUNCTIONS, ISSUES

Brykov Viktor Mykhailovych,
Postgraduate Student
Kherson State University
brykoviactor@gmail.com
orcid.org/0009-0009-4416-9477

The purpose of the article is to study the theoretical, legal and procedural aspects of an interpreter's activities in modern criminal procedural legal relations, to identify the place of an interpreter in the structure of participants of criminal proceedings and to develop proposals for optimizing the legal regulation of the relevant area.

Methods. The methodological fundament of the research is based on general scientific and special legal methods, in particular, dialectical, systemic analysis, and theoretical generalization.

Results. On the basis of the analysis of the current criminal procedure legislation, the study of doctrinal sources and practical activities of judicial and law enforcement agencies:

- the author provides a detailed description of the legal status of an interpreter as a participant in criminal procedural legal relations;
- different views of procedural theorists on the interpretation of the relevant conceptual and categorical apparatus are illustrated;
- the author illustrates the main qualification requirements and criteria of professionalism of an interpreter for his/her involvement in criminal proceedings;
- the author provides a list of functions, grounds for involvement, and peculiarities of the procedural activities of an interpreter in criminal proceedings.

The author formulates a number of problematic issues and risks which threaten the proper exercise of the interpreter's procedural functions in criminal proceedings, and also suggests ways to solve such problems.

Conclusions. An interpreter is an independent, legal personality participant in criminal procedural legal relations who plays a significant role in ensuring strict adherence to the general principles of criminal proceedings, guaranteeing the rights, freedoms and legitimate interests of participants in the process who do not speak or do not have sufficient knowledge of the language of the proceedings. The evolutionary improvement of the legal framework governing the activities of an interpreter will ensure the proper fulfilment of the tasks of criminal proceedings and optimize communication between its participants.

Key words: interpreter, criminal proceedings, participants in criminal proceedings, criminal procedural legal relations, language of proceedings, professional translation, recusal, pre-trial investigation, court proceedings.

Вступ. Кримінальні процесуальні правовідносини, будучи вузькою і специфічною частиною суспільних відносин, характеризуються значною неоднорідністю свого суб'єктного складу. Деякі види правовідносин, що виникають під час перебігу кримінального провадження, можуть торкатися інтересів окремих осіб, суспільства, держави або одразу всіх перелічених суб'єктів разом. Безумовно, захист прав, свобод та законних інтересів різних учасників кримінального процесу потребує відмінних за своєю сутністю заходів. Однак стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) вимагає застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури (КПК, 2012). Саме участь перекладача в процесуальних діях за участю осіб, що не володіють або не досить володіють мовою, якою здійснюється кримінальне провадження, дозволяє належним чином виконати завдання КПК та забезпечити рівне дотримання прав кожного суб'єкта кримінальних процесуальних відносин.

Перекладач відіграє найвагомішу роль у реалізації вимог принципу національної мови кримінального судочинства, вступаючи в процес задля подолання мовних бар'єрів, забезпечення прав учасників провадження, вирішення основних завдань судочинства (Леоненко, 2003). Саме в цьому контексті й розкривається актуальність дослідження ролі та місця перекладача у системі кримінальних процесуальних правовідносин.

Проблематика залучення й участі перекладача в кримінальному провадженні неодноразово ставала предметом наукового інтересу таких дослідників, як: М. С. Кельман, М. І. Леоненко, О. В. Капліна, В. М. Стратонов, С. А. Альперт, М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко, В. М. Тертишник, А. Я. Марков, О. Г. Шило та інші. У цій же статті ми ретельно розглянемо важливість перекладацької діяльності у кримінальному процесуальному контексті, питання кваліфікації та професійних стандартів перекладачів, впливу на забезпечення справедливого судового процесу та сучасних викликів, наявних у цій сфері.

1. Теоретичний огляд поняття, правового статусу, функцій перекладача як учасника кримінального процесу

Перш ніж досліджувати особливості правового статусу перекладача, видається логічним визначитися із релевантним понятійно-категоріальним апаратом. Так, КПК не містить прямого тлумачення поняття «перекладач» з мотивів його очевидності й достатнього рівня юридичної визначеності стосовно правозастосування відповідних норм. Підкреслимо, що параграф 5 КПК «Інші учасники кримінального провадження», до яких і віднесено перекладача, не надає визначення лише трьом таким суб'єктам: перекладачу, секретарю судового засідання та судовому розпоряднику. Відповідно до частини першої ст. 68 КПК: «У разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача)» (КПК, 2012).

Тлумачний словник юридичних термінів дає таке визначення перекладачеві: «У досудовому і судовому процесі – особа, яка володіє мовами, необхідними для перекладу письмових документів чи виступів учасників процесу» (Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України, 2017).

Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України дає більш широке визначення поняття «перекладач» та тлумачить його як будь-яку незацікавлену у результаті справи особу, яка вільно володіє мовою, якою ведеться процес, а також мовою окремих учасників процесу, яка залучається до участі у кримінальному судочинстві для сприяння правосуддю шляхом здійснення необхідного перекладу (Юридичні терміни. Тлумачний словник, 2003).

Серед профільних дослідників нерідко висловлювалася й думка щодо резонансності віднесення перекладача до спеціалістів через схожість у функціональному відношенні та характерних особливостях, а саме володіння спеціальними навичками (синхронний переклад, лінгвістичні прийоми тощо), можливість надання консультацій, пояснень (Стратонов, Кельман, 2020). Однак варто розуміти, що надання консультацій та пояснень пере-

кладачем повинні стосуватися винятково мовних питань: уточнення значень слів, словосполучень, мовленнєвих конструкцій, роз'яснення специфіки виразів учасників провадження. Не є можливою для перекладача трансляція власних суб'єктивних міркувань з приводу суті справи, особистостей учасників процесу, питань юридичного характеру тощо.

Перекладач не є процесуально заінтересованою особою, на нього поширюється низка обмежень щодо несумісності. Зокрема, стаття 79 КПК забороняє особі участь у кримінальному провадженні як перекладачеві:

- якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

- якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок;

- якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Закон покладає на перекладача, поряд з іншими учасниками провадження, обов'язок заявлення самовідводу за наявності перелічених вище підстав.

Слід зазначити, що підстави для відводу перекладача, наведені у КПК, не є унікальними для нього, натомість збігаються з відповідними підставами для спеціаліста, експерта, судді, прокурора тощо. Подекуди така законодавча практика призводить до порушення принципу юридичної визначеності, призводячи до виникнення деяких спірних питань (Лисиченко, Омеляненко, 1996).

Детальний аналіз кримінального процесуального законодавства дозволяє дійти висновку про повну правосуб'єктність перекладача в провадженні. Не можна не погодитися з думкою В. М. Тertiшника: «Учасники кримінального процесу – це особи, які вступають у кримінально-процесуальні відносини у зв'язку з подією злочину, чії права та обов'язки регламентуються чинним законодавством» (Тertiшник, 1999). Стосовно перекладача така позиція підтверджується чітко визначеним обсягом його прав і обов'язків, закріплених у КПК. Права й обов'язки перекладача можна умовно поділити за критерієм ініціативності на активні (право ставити запитання, уточнювати слова, знайомитися з протоколами, подавати зауваження до них, заявляти клопотання про забезпечення безпеки, обов'язок прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду тощо) та пасивні (право одержати винагороду, обов'язок не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження).

Важливою для розуміння місця перекладача у системі кримінальних процесуальних правовідносин є й процедура його залучення до конкретного кримінального провадження. Таке залучення може відбуватися на двох етапах:

- на стадії досудового розслідування (досудове слідство, дізнання);
- на стадії судового провадження.

Залучення перекладача на стадії досудового розслідування відбувається на підставі постанови слідчого чи прокурора або ухвали слідчого судді, а на стадії судового провадження – на підставі ухвали суду.

Юридичною підставою залучення перекладача є пряма вимога статті 29 КПК: «Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому цим Кодексом» (КПК, 2012).

Фактична підстава залучення перекладача полягає в очевидному неволодінні або недостатньому володінні мовою судочинства одного з учасників провадження. Слід зазначити, що поняття «неволодіння» чи «недостатнього володіння» державною мовою для кримінальних процесуальних цілей є оціночними і не знаходять свого детального роз'яснення в законодавчих актах. Саме тому на практиці нерідко виникають прецеденти зловживання стороною захисту правом користування послугами перекладача задля створення хибного враження щодо неволодіння мовою судочинства та, як наслідок, затягування процесуальних строків. Однак нині навряд чи видається можливим запровадити та ефективно використовувати критерії визначення обсягів «неволодіння» державною мовою, які були б недискримінаційними та не порушували б загальних засад кримінального провадження.

На кожній стадії кримінального процесу роль перекладача визначається комплексом завдань, які він виконує. На етапі досудового розслідування перекладачі допомагають слідчому, прокурору, слідчому судді взаємодіяти з підозрюваним, свідком тощо, забезпечуючи здатність останніх розуміти поставлені питання, усвідомлювати власні процесуальні права та обов'язки, належним чином брати участь у слідчих діях. На стадії ж судового провадження перекладач забезпечує переклад виступів учасників процесу, доказової інформації (може включати у себе письмові матеріали, показання, аудіо- та відеоматеріали тощо). Завдання перекладача полягає не лише суто в лінгвістичному перекладі, але й у передачі контексту та культурних відтінків, що можуть впливати на правильне сприйняття інформації всіма учасниками процесу.

2. Актуальні проблеми правового регулювання діяльності перекладача в кримінальному провадженні

Питання залучення й участі перекладача в кримінальному провадженні традиційно не привертають значної уваги законодавця та не провокують бурхливих дискусій у науковому середовищі. Порівняно з іншими інститутами кримінального процесу зміни до норм, що регулюють діяльність перекладача, вносяться дуже рідко. Однак можна констатувати, що на сьогодні залишаються не вирішеними декілька суттєвих проблем, пов'язаних із належною реалізацією перекладачем своїх процесуальних функцій.

Серед основних проблемних питань у правовому регулюванні діяльності перекладача

у кримінальних провадженнях пропонуємо виокремити такі як:

- 1) недостатня кількість кваліфікованих перекладачів;
- 2) відсутність чітких стандартів та процедур у роботі перекладачів;
- 3) проблеми в галузі контролю та відповідальності перекладачів.

Стосовно першої проблеми: практичний досвід правоохоронних органів свідчить, що слідчі часто стикаються з проявом недостатньої кількості кваліфікованих перекладачів на ринку послуг для забезпечення потреб кримінального провадження. Велика кількість спеціалістів не має достатнього рівня професійної підготовки або досвіду в роботі з правоохоронними органами та у суді. Це може призвести до недоліків у перекладі та розумінні сторонами процедур кримінального процесу, що прямо загрожує забезпеченню прав, свобод та законних інтересів суб'єктів провадження.

Щодо другої проблеми: вітчизняна система правового регулювання діяльності перекладача в кримінальному провадженні має ознаки недостатньої структурованості та стандартизованості. Відсутність чітких стандартів та процедур щодо роботи перекладача може призвести до зниження якості надання послуг та порушення засад кримінального провадження. Так, статті КПК, присвячені перекладачеві, розміщені хаотично – в різних розділах кодексу. З точки зору нормопроектувальної техніки було б правильніше зосередити якомога більшу кількість норм, дотичних до регулювання процесуальної діяльності перекладача, в одній чи декількох статтях, розташованих послідовно. Таким чином, судді, працівники правоохоронних органів, адвокати, підозрювані, обвинувачені могли б більш зручно оперувати положеннями закону.

Під недостатньою стандартизованістю вимог до перекладачів вбачаємо відсутність у законі жодних кваліфікаційних критеріїв відповідності особи-фахівця статусу перекладача для цілей кримінального провадження. За умов відсутності кваліфікаційних вимог до перекладача в нормативно-правових актах слід звертатися за допомогою до доктринальних джерел. Так, А. Р. Туманянц та О. Г. Шило, формулюючи авторське визначення поняття «перекладач», дійшли висновку, що основними процесуальними рисами цього суб'єкта є: незацікавленість у результаті кримінального провадження, дієздатність, компетентність у здійсненні перекладу з однієї мови на іншу (Грошевий, Тацій, Пшонка, 2013). Безумовно, перелік запропонованих вимог не є вичерпним, натомість він влучно характеризує базові, абсолютно необхідні якості, які мають бути притаманні перекладачеві, що бере участь у кримінальному провадженні.

Компетентність перекладача має визначатися не лише знанням мови перекладу, а й володінням спеціальною термінологією відповідно до сфери здійснення перекладу. Незважаючи на відсутність у законі вказівки про спеціальну освіту перекладача, спеціфіка галузевого перекладу зумовлює наявність у перекладача спеціальних знань, умінь

та навичок, необхідних для професійної діяльності у певній сфері (Шкелебей, 2019). На нашу думку, доцільним є формування одним із центральних органів виконавчої влади (Міністерство юстиції України, Національна комісія зі стандартів державної мови тощо) електронного реєстру кримінальних перекладачів, до якого включалися б особи-фахівці, що володіють компетенцією перекладу складних юридичних текстів, синхронного перекладу мови, іншими необхідними лінгвістичними прийомами, а також відповідають вимогам несумісності, мають бездоганну ділову репутацію тощо. Створення такого «банку даних» дозволило б значно спростити пошук кваліфікованого спеціаліста для оперативного вирішення завдань кримінального провадження. Нині в Україні діє Довідково-інформаційний реєстр перекладачів, який адмініструється Державною міграційною службою України відповідно до Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.03.2013 № 228. Такий реєстр містить відомості про перекладачів, які можуть залучатися органами державної влади для надання послуг перекладу під час розгляду заяв та проведення співбесід з біженцями та іншими категоріями мігрантів і не може застосовуватися для цілей кримінальних проваджень. Однак розробка аналогічного за функціоналом сервісу цілком здатна позитивно вирішити зазначені вище проблеми.

Третя проблема, визначена нами, полягає у наявності певних прогалин у контролі за процесуальною діяльністю перекладачів та визначенні їхньої відповідальності за неналежний переклад або поведінку, яка порушує етичні та професійні стандарти. Нездатність належним чином контролювати та визначати відповідальність перекладача може створювати ризики для забезпечення якості перекладу та, як наслідок, призводити до порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Для вирішення цих проблем в Україні можливе впровадження додаткових підзаконних нормативних актів, які регулюватимуть питання кваліфікації та атестації перекладачів, створення стандартів та процедур їх роботи, а також посилення механізмів контролю та відповідальності за неналежну діяльність. Забезпечення належної кваліфікації та відповідальності перекладачів є важливим кроком для підвищення якості надання перекладацьких послуг у рамках кримінального провадження та гарантування дотримання загальних засад кримінального процесу.

Нині КПК встановлює відповідальність перекладача за:

- завідомо неправдивий переклад;
- відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків.

На нашу думку, визначення лише двох підстав для притягнення перекладача до відповідальності не може бути достатнім запобіжником для уникнення всіх можливих ризиків. Виходячи із самої сутності своїх процесуальних функцій, перекладач має доступ до всієї інформації (зокрема, з обмеженим

доступом), якою має володіти той учасник процесу, який і залучає перекладача. Таким чином, резонним є запровадження відповідальності за розголошення без дозволу слідчого, прокурора, суду відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків. Також можливим є запровадження відповідальності особи, яка претендує на роль перекладача в кримінальному провадженні за підроблення/приховування відомостей, що стосуються компетенції та кваліфікації такої особи (дипломи про освіту, сертифікати тощо).

Висновки. Підбиваючи підсумки роботи, констатуємо, що роль та вплив перекладача у кримінальному провадженні не можуть бути недооцінені. Ядром кожного процесуального етапу як на стадії досудового розслідування, так і під час судового провадження є комунікація між суб'єктами кримінальних процесуальних правовідносин. У провадженнях, учасником яких є особа, що не володіє або недостатньо володіє мовою судочинства, саме перекладач відповідає за сталість та належність комунікативних процесів у всіх їх проявах і формах.

Залучення перекладача у кримінальне провадження – один із засобів та елементів реалізації права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, саме тому законодавці, співробітники органів кримінальної юстиції, представники наукової спільноти повинні тримати у фокусі уваги всі проблемні питання у цій сфері, працювати над вдосконаленням правового регулювання процесуальної діяльності перекладача, розробляти нові механізми його функціонування в кримінальному процесі. Інтенсифікація глобалізаційних процесів, збільшення питомої ваги правопорушень, вчинюваних у сфері зовнішньоекономічних відносин, інтернаціональними злочинними групами, внутрішніми та зовнішніми мігрантами тощо – всі ці фактори свідчать про невпинний ріст актуальності питань, пов'язаних із залученням перекладача до кримінального провадження в Україні.

Правовий статус перекладача, проаналізований у цій роботі, дозволяє дійти висновку, що перекладач є самостійним, повною мірою правосуб'єктним учасником кримінальних процесуальних правовідносин, однак низка організаційних, процедурних питань щодо його залучення до процесу залишаються дискусійними і потребують більш детальної розробки у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#996> (дата звернення: 20.10.2023).
2. Леоненко М.І. Правове положення перекладача як суб'єкта забезпечення принципу національної мови

кримінального судочинства. *Вісник Запорізького державного університету*. 2003. Вип. № 1.

3. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. 14-те вид., допов. і перероб. Київ : Правова Єдність, 2017. 828 с.

4. Юридичні терміни. Тлумачний словник / за ред. В.Г. Гончаренка. Київ : Либідь, 2003.

5. Стратонов В., Кельман М. Загальна теорія права : підручник. Вид. 6-те, доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.

6. Лисиченко В.К., Омеляненко Г.М. Концептуальні напрями і етапи розвитку кримінально-процесуального законодавства України. Вдосконалення законодавства України в сучасних умовах. *Збірник наукових статей*. 1996. С. 177–180.

7. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : навчальний посібник. Юрінком Інтер. 1999. 38 с.

8. Грошевий Ю.М., Тацій В.Я., Пшонка В.П. та ін. Кримінальний процес : підручник. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. Харків : Право, 2013. 824 с.

9. Шкелебей В.А. Перекладач як учасник кримінального провадження. Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти. 274 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d78fc709-79ca-432f-9eef-9f33b7865843/>. 2019 (дата звернення: 20.10.2023).

REFERENCES:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2012). Verkhovna Rada Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine 2012. Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Leonenko, M.I. (2003). Pravove polozhennia perekладача yak sub'ekta zabezpechennia pryntsyphu natsionalnoi movy kryminalnoho sudochynstva [Legal Position of the Translator as a Subject of Ensuring the Principle of the National Language of Criminal Justice]. *Visnyk Zaporizkoho derzhavnogo universytetu – Biuletyn of the Zaporizhzhya State University*. Issue № 1.
3. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (2017) [Scientific-Practical Commentary on the Criminal Procedural Code of Ukraine]. 14th ed., revised and updated. Kyiv: Pravova Yednist, 828 p.
4. Yurydychni terminy. Tlumachnyi slovnyk / za red. V.H. Honcharenka. Kyiv: Lybid [Legal Terms. Explanatory Dictionary / edited by V.H. Honcharenko]. Kyiv: Lybid, 2003.
5. Stratonov V., Kelman M. (2020). Zahalna teoriia prava: pidruchnyk [General Theory of Law: Textbook]. 6th ed., revised. Kherson: OLDI-PLUS. 742 p.
6. Lysychenko V.K., Omelianenko H.M. (1996). Kontseptualni napriamky i etapy rozvytku kryminalno-protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy. Vdoskonalennia zakonodavstva Ukrainy v suchasnykh umovakh [Conceptual Directions and Stages of Development of Criminal Procedural Legislation of Ukraine. Improvement of Legislation in Ukraine in Modern Conditions]. *Zbirnyk naukovykh statei – Collection of Scientific Articles*. Pp. 177–180.
7. Tertyshnyk, V.M. (1999). Kryminalno-protsesualne pravo Ukrainy [Criminal Procedural Law of Ukraine]: Navchalnyi posibnyk – Textbook. Yurinkom Inter. 38 p.
8. Hroshevyi, Yu.M., Tatsii, V.Ya., Pshonka, V.P., et al. (2013). Kryminalnyi protses: pidruchnyk. / Za zah. red. V.Ya. Tatsii, V.P. Pshonky [Criminal Procedure: Textbook. / Edited by V.Ya. Tatsii, V.P. Pshonka]. Kharkiv: Pravo. 824 p.
9. Shkelebei V.A. Perekladach yak uchashnyk kryminalnoho provadzhennia. Reformuvannia kryminalnoho provadzhennia v Ukraini: kryminalni protsesualni ta kryminalistychni aspekty [The Translator as a Participant in Criminal Proceedings. Reforming Criminal Proceedings in Ukraine: Criminal Procedural and Criminalistic Aspects]. 274 p. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d78fc709-79ca-432f-9eef-9f33b7865843/>. 2019.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2023
The article was received 16 October 2023

СЕКЦІЯ 3 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА, АДВОКАТУРА

УДК 340.142-047.44:342.56

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-5-3>

ОЦІНКА СУДОВИХ РІШЕНЬ ВИЩОЮ РАДОЮ ПРАВОСУДДЯ

Стратонов Василь Миколайович,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри національного, міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
stratonov@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7548-0630

Рибалко Володимир Орестович,
кандидат юридичних наук, адвокат,
головний спеціаліст відділу з питань реалізації повноважень із питань незалежності
суддів управління забезпечення діяльності членів Вищої ради правосуддя
Секретаріату Вищої ради правосуддя
rybalkovolodymyr@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9939-4713

Мета статті – обґрунтувати позицію, що Вища рада правосуддя для виконання своїх повноважень зобов'язана давати оцінку судовим рішенням.

Методи. *Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально правові методи, зокрема діалектичний, системний аналіз, теоретичне узагальнення.*

Результати. *Порушено одне з найбільш дискусійних питань дисциплінарної відповідальності суддів – оцінка судових рішень дисциплінарним органом. Констатовано, що чинні в Україні підстави дисциплінарної відповідальності суддів стосуються змісту судових рішень, тому автори статті закликають юридичну спільноту називати речі своїми іменами і визнати, що Вища рада правосуддя для виконання своїх повноважень зобов'язана давати оцінку судовим рішенням. Якщо наявні умисні порушення, міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності суддів не забороняють дисциплінарному органу притягувати суддів до відповідальності за винесення необґрунтованих і незаконних рішень. Аналіз законодавства країн Європейського Союзу та дисциплінарної практики штату Джорджія (США) свідчить, що країни-партнери, як і Україна, передбачають у своєму внутрішньому законодавстві підстави дисциплінарної відповідальності суддів, які зумовлюють необхідність оцінювати судові рішення.*

Висновки. *Запропоновано у національному процесуальному законодавстві передбачити таку підставу перегляду справи за нововиявленими обставинами, як ухвалення Вищою радою правосуддя рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку під час розгляду судової справи. Сучасний стан речей у судовій системі і рівень довіри до неї свідчать, що порушення суддею норм матеріального і процесуального права повинні бути серед підстав дисциплінарної відповідальності, а дисциплінарний орган зобов'язаний давати оцінку таким порушенням. Вища рада правосуддя має виступити ще одним із важелів стримування та протизваги між суспільством, судовою владою та іншими гілками влади. Рекомендовано Вищій раді правосуддя не використовувати у своїх процесуальних документах суперечливі твердження, що Вища рада правосуддя «не оцінює судові рішення, а оцінює спосіб, у який діяв суддя», «не оцінює судові рішення, а оцінює поведінку судді під час його винесення», «не оцінює судові рішення, а оцінює, чи вчинив суддя всі необхідні дії для правильного застосування норми права», «не уповноважена здійснювати переоцінку судового рішення».*

Ключові слова: *дисциплінарна відповідальність суддів, підстави дисциплінарної відповідальності, оцінка судових рішень.*

ASSESSMENT OF COURT DECISIONS BY THE HIGH COUNCIL OF JUSTICE

Stratonov Vasyl Mykolayovych,
 Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
 Professor at the Department of National, International Law and Law Enforcement
 Kherson State University
 stratonov@ksu.ks.ua
 orcid.org/0000-0002-7548-0630

Rybalko Volodymyr Orestovych,
 Candidate of Juridical Sciences, Attorney,
 Chief Specialist at the Department for the Exercise of Powers on Judicial Independence
 of the Department for Supporting the Activities of Members
 of the High Council of Justice
 Secretariat of the High Council of Justice
 rybalkovolodymyr@gmail.com
 orcid.org/0000-0001-9939-4713

The purpose of the article is to substantiate the position that the High Council of Justice, in order to fulfil its powers, is obliged to assess court decisions.

Methods. The methodological basis of the study is formed by general scientific and special legal methods, in particular, dialectical, systemic analysis, and theoretical generalization.

Results. The author touches upon one of the most controversial issues of disciplinary liability of judges – assessment of court decisions by a disciplinary body. It is stated that the current grounds for disciplinary liability of judges in Ukraine relate to the content of court decisions, and the authors of the article call on the legal community to call a spade a spade and recognize that the High Council of Justice is obliged to evaluate court decisions in order to fulfil its powers. If there are intentional violations, international standards of disciplinary liability of judges do not prohibit the disciplinary body from holding judges accountable for making unreasonable and illegal decisions. The analysis of the legislation of the European Union and the disciplinary practice of the state of Georgia (USA) shows that the partner countries, like Ukraine, provide in their domestic legislation the grounds for disciplinary liability of judges that necessitate the assessment of a court decision.

Conclusions. It is proposed that the national procedural legislation should provide for such a ground for reviewing a case based on newly discovered circumstances as a decision of the High Council of Justice to bring a judge to disciplinary liability for committing a disciplinary offense during the consideration of a court case. The current state of affairs in the judicial system and the level of trust in it indicate that violations of substantive and procedural law by a judge should be among the grounds for disciplinary liability, and the disciplinary body should assess such violations. The High Council of Justice should act as another lever of checks and balances between society, the judiciary and other branches of government. The author recommends that the High Council of Justice should not use in its procedural documents the contradictory statements that the High Council of Justice “does not assess a court decision but assesses the manner in which the judge acted”, “does not assess a court decision but assesses the judge’s behaviour during its delivery”, “does not assess a court decision but assesses whether the judge took all the necessary actions for the correct application of the rule of law”, “is not authorized to re-evaluate a court decision”.

Key words: disciplinary liability of judges, grounds for disciplinary liability, assessment of court decisions.

Вступ. Серед суддівської спільноти висловлюються твердження, що Вища рада правосуддя не має права вдаватися до оцінки судових рішень. Ці постулати настільки сильно укорінилися у правовій свідомості суддів, що сприймаються як ті, що само собою є зрозумілими і не потребують доведення. Часто вони лягають в основу скарг на рішення дисциплінарного органу про притягнення судді до відповідальності. У скаргах судді зазначають, що Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя вийшла за межі своїх повноважень, надавши оцінку законності судового рішення, правильності висновків суду щодо обставин справи та оцінки доказів (Рішення Вищої ради правосуддя від 05.03.2019 року № 671/0/15-19).

Принципово протилежної позиції мала б дотримуватися Вища рада правосуддя.

Проте в окремих її рішеннях також можна знайти відлуння таких шкідливих наративів. Наприклад, у рішенні Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 30 листопада 2018 року № 3658/1дп/15-18 зазначено, що у процесі дисциплінарного провадження вона не оцінювала змісту судового рішення, ухваленого суддею, а лише надавала оцінку діям судді під час розгляду справи (Рішення Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 30 листопада 2018 року № 3658/1дп/15-18).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження дисциплінарної відповідальності суддів зробили С. Рабінович, І. Жигалкін, Т. Пашук, Н. Антонюк, В. Гришук, Ж. Сімонишина, Л. Палюк, Р. Маселко, В. Плакса, А. Мірошніченко, Р. Бондарчук, А. Бойко, Р. Куйбіда, М. Середа,

М. Хавронюк, С. Халюк, А. Колодій, Т. Малашенкова та інші. Проблематиці дисциплінарної відповідальності були присвячені декілька монографічних досліджень, серед яких Л. Виноградової («Юридична відповідальність суддів загальних судів України», 2004), С. Подкопаєва («Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації», 2005), А. Маляренка («Підстави юридичної відповідальності суддів загальної юрисдикції», 2013), А. Шевченко («Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні», 2014), В. Пашакури («Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правове дослідження», 2017), Р. Бондарчука («Адміністративно-правове регулювання процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності», 2021). Проте багато питань, які стосуються правової регламентації підстав дисциплінарної відповідальності суддів, є недослідженими або дискусійними. Зокрема, це стосується питання про те, чи може Вища рада правосуддя оцінювати судові рішення.

Мета статті – обґрунтувати позицію, що Вища рада правосуддя для виконання своїх повноважень зобов'язана давати оцінку судовим рішенням.

1. Дискусійні питання щодо оцінки судових рішень

У другому реченні абзацу 7 підпункту 7.1. пункту 7 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 зазначено, що дисциплінарне провадження не повинне передбачати жодних оцінок судових рішень, оскільки такі рішення підлягають апеляційному перегляду (Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 року № 4-р/2020).

На думку судді-спікера Господарського суду Харківської області І. Жигалкіна, таке рішення є знаковим, оскільки значно звучує підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Він вважає, що суть великої кількості дисциплінарних скарг зводиться до незгоди із судовим рішенням, тому суддю можна притягнути до відповідальності за порушення норм матеріального і процесуального права лише у тому випадку, якщо такі факти прямо відображені у рішеннях судів вищих інстанцій. У всіх інших випадках, як зазначає І. Жигалкін, Вища рада правосуддя може притягнути суддю до відповідальності виключно за порушення етичних правил та антикорупційного законодавства (Суддя-спікер Господарського суду Харківської області Іван Жигалкін, 2020).

Схожій позиції дотримується суддя Д. (його повних даних у звіті не написано), який давав інтерв'ю експертам Громадської організації «Інститут прикладних гуманітарних досліджень» під час аналізу дисциплінарної практики 2017–2018 років. На думку цього судді, необхідно передбачити, що обов'язковою умовою відкриття дисциплінарного провадження з підстав пункту 1 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» має бути скасування судового рішення судом вищої інстанції, оскільки в іншому випадку Вища рада правосуддя

здійснюватиме позапроцесуальну оцінку чинних судових рішень» (Дисциплінарна відповідальність суддів, 2019).

Секретар Третьої Дисциплінарної палати, член Вищої ради правосуддя Л. Швецова стверджує, що Вища рада правосуддя не оцінює судових рішень, а дає оцінку діям судді. Зауважує, що 85% скарг дублюють апеляційні чи касаційні скарги. Наголошує, що ніхто, крім суду вищої інстанції, не наділений повноваженнями встановлювати або оцінювати обставини справи, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, а також перевіряти законність та обґрунтованість судових рішень. Вказує, що дисциплінарна відповідальність суддів не поширюється на зміст їхніх рішень (Секретар Третьої Дисциплінарної палати, 2020).

Аналогічний до висновку Л. Швецової висновок зробили науковці, що аналізували ухвалені в 2019–2020 роках рішення Вищої ради правосуддя і судові рішення за результатами їх оскарження. Незважаючи на їх ґрунтовне дослідження, що виявило багато проблемних питань і продемонструвало різну дисциплінарну практику, у своїх висновках про можливість надання оцінки судовому рішення Вищою радою правосуддя вони обмежилися загальноприйнятими тезами. Двома реченнями зазначили, що інститут дисциплінарної відповідальності не передбачає оцінку прийнятих суддею рішень чи їх перегляд. Перегляд судових рішень та, відповідно, їх оцінка можуть бути здійснені виключно у процесуальному порядку судами вищих інстанцій (Дисциплінарна практика Вищої ради правосуддя і судова практика в дисциплінарних справах стосовно суддів у 2019–2020 роках: 74–75).

На думку респондентів-суддів, що брали участь у проведеному Громадською організацією «Центр демократії та верховенства права» опитуванні, Вища рада правосуддя вдається до оцінки судового рішення. Вони вважають, що така практика є неправильною і Вища рада правосуддя має менше вдаватися до оцінки судових рішень (Дисциплінарна практика Вищої ради правосуддя і судова практика в дисциплінарних справах стосовно суддів в 2019–2020 роках: 17). Очевидно, що іншої позиції від суддівської спільноти очікувати було б наївно. Цілоком природно, що вони відстоюють власні корпоративні інтереси і будуть говорити, що оцінка їхніх рішень дисциплінарним органом є втручанням у правосуддя, нагадуватимуть про гарантії суддівської незалежності.

Дещо непослідовною є позиція щодо оцінки судового рішення члена Вищої ради юстиції А. Бойка. Проте якраз суперечливі погляди цього визнаного в Україні і світі науковця та практика яскраво демонструють глибину порушеного питання. На одних сторінках посібника професор А. Бойко стверджує, що судові рішення не може бути предметом оцінки у процесі дисциплінарного провадження (Бойко, 2021: 15), на інших – висловлює за своєю суттю протилежну думку, що порушення застосування норм права повинні оцінюватися (наприклад,

як істотне порушення норм процесуального права тощо) (Бойко, 2021: 78).

Розглядаючи таку підставу дисциплінарної відповідальності, як «незазначення у судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору», А. Бойко, з одного боку, зазначає, що змістовна оцінка вмотивованості судового рішення не є предметом оцінки дисциплінарного провадження, що дисциплінарний орган не здійснює оцінку вмотивованості судового рішення, а тільки встановлює, чи у судовому рішенні зазначені/не зазначені мотиви прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору. З іншого боку, він стверджує, що критеріями оцінки зазначення/незазначення мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору має бути встановлення у дисциплінарному провадженні таких обставин: чи у судовому рішенні містяться відповіді на головні аргументи сторін; чи у судовому рішенні є підтвердження того, що сторони були почуті судом; чи судові рішення є результатом неупередженого вивчення судом зауважень, доводів та доказів, що представлені сторонами; чи у судовому рішенні обґрунтовано дії суду щодо вибору аргументів та прийняття/відхилення доказів сторін (Бойко, 2021: 131–132).

Розуміння того, що слід розуміти під «оцінкою судового рішення», тісно пов'язане з такою підставою для повернення дисциплінарної скарги, як «скарга ґрунтується лише на доводах, що можуть бути перевірені виключно судом вищої інстанції в порядку, передбаченому процесуальним законом» (п. 6 ч. 1 ст. 44 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Експерти Громадської організації «Інститут прикладних гуманітарних досліджень» звертають увагу на численні випадки безпідставного повернення дисциплінарних скарг на цій підставі, зокрема: 1) коли скарги містили доводи, які взагалі не можуть бути предметом перегляду судами вищих інстанцій (наприклад, порушення строків проведення підготовчого засідання); 2) коли процедуру дисциплінарного провадження ставили в залежність від процедури оскарження судового рішення (наприклад, зазначалося, що скарги подав апеляційну скаргу, що домагається переоцінки мотивів судового рішення, тому таку оцінку може дати виключно суд вищої інстанції); 3) коли доводи можуть бути перевірені як судом вищої інстанції, так і під час дисциплінарного провадження (наприклад, неповідомлення власника майна про розгляд клопотання про накладення арешту) (Дисциплінарна відповідальність суддів, 2019).

Аналізуючи ухвали про повернення скарг, експерти Громадської організації «Інститут прикладних гуманітарних досліджень» з'ясували, що висновок дисциплінарного органу про неможливість надання оцінки процесуальним діям судді часто є прикладом використання шаблонного формулювання і підміни понять. Хоча експерти прямо не визнають того, що дисциплінарний орган має надавати оцінку судовому рішенню, і заявляють, що він не може оцінювати законність чи обґрунтова-

ність рішення, але обережно пишуть, що він зобов'язаний оцінювати спосіб, у який суддя виконує процесуальні дії та/або повноваження (Дисциплінарна відповідальність суддів, 2019). Вони слушно скеровують українських правників до міжнародних стандартів дисциплінарної відповідальності суддів. Ті передбачають, що позиція судді щодо обґрунтування ухваленого ним судового рішення не може бути приводом для відповідальності, *крім випадків умисного правопорушення*. Цей підхід має застосовуватися лише з урахуванням конкретних обставин. Адже суддя, який, за загальним правилом, має право на помилку, не повинен допускати ситуацій, коли процесуальні порушення стають наслідком того, що він просто проігнорував зміни в законодавстві, або не дослідив усі наявні у справі докази, або не врахував позиції вищих судів. Тобто в цих випадках суддя, як мінімум, проявив неналежне виконання своїх обов'язків, яке утворює склад дисциплінарного проступку (Дисциплінарна відповідальність суддів, 2019).

2. Аналіз міжнародного досвіду та перспективи його врахування в діяльності ВРП

У порушеній у цій статті дискусії важливо звернутися до міжнародних стандартів. У Висновках № 3 (2002) (Висновок № 3 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи, 2002), № 11 (2008) (Висновок № 11 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи, 2008) Консультативної ради європейських суддів зазначено, що є неприйнятною можливість притягнення судді до відповідальності за здійснення своїх обов'язків, *крім випадку умисного порушення у разі здійснення судових функцій*. У пункті 66 Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи передбачено, що тлумачення закону, оцінювання фактів та доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для цивільної або дисциплінарної відповідальності, *за винятком випадків злочинного наміру або грубої недбалості* (Рекомендація CM/Res 12 Комітету Міністрів Ради Європи, 2010).

Венеціанська комісія, даючи висновок про право регресу держави до суддів, зазначила, що судові рішення необхідно оскаржувати в межах апеляційного провадження, а не притягати суддів до індивідуальної відповідальності, *крім випадків, коли помилка виникла внаслідок умислу або грубої недбалості з боку судді* (Висновок amicus curiae для Конституційного Суду Молдови про право регресу держави до суддів від 13 червня 2016 року № 847/2016). У Висновку щодо кримінальної відповідальності суддів Венеціанська комісія підкреслила, що судді може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за тлумачення закону, встановлення фактів або оцінку доказів у випадках злочинного наміру і, можливо, грубої недбалості. Констатувала, що скасування рішення суду судом вищої інстанції не обов'язково означає, що суддя не діяв компетентно та професійно. Рішення щодо компетентності та професійності судді

повинно прийматися на основі реальної оцінки конкретної справи (Висновок (amicus curiae brief) щодо кримінальної відповідальності суддів Республіки Молдова). Крім того, Венеціанська комісія визнає, що компетентність судді, надмірно велику кількість рішень якого було скасовано, можна взяти під сумнів. Проте остаточний висновок варто ухвалювати, *засновуючись на фактичній оцінці відповідних рішень судді*, а не просто на підрахунку кількості рішень, які було скасовано. Допускає можливість притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності тільки за запеклий опір і відхід від усталеної та чіткої судової практики, що призводить до неодноразового скасування рішень у таких справах (CDL-AD(2015)042, Висновок щодо законів про дисциплінарну відповідальність та оцінювання суддів Колишньої Югославської Республіки Македонія).

Як бачимо, міжнародні стандарти зовсім не заперечують можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за прийняття незаконного і необґрунтованого рішення. Мало того, вони не лише не забороняють національним дисциплінарним органам надавати оцінку судовим рішенням, а і прямо пишуть про необхідність таких оцінок.

Останнім відомим нам науковим дослідженням, у якому зазначається, що Вища рада правосуддя надає оцінку судовим рішенням, є Аналіз національного законодавства України з питань дисциплінарного провадження щодо суддів з метою їх оптимізації та спрощення відповідно до стандартів Ради Європи та найкращих практик держав-членів Ради Європи, що був опублікований у серпні 2022 року в межах проєкту Ради Європи «Підтримка судової влади України у забезпеченні кращого доступу до правосуддя». Експерти, які були залучені до цього аналізу, зазначили, що окремі дисциплінарні суддівські проступки, передбачені статтею 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», стосуються змісту судових рішень (Аналіз національного законодавства України з питань дисциплінарного провадження щодо суддів, 2022). Висновок напрашується сам собою: якщо підстава стосується змісту судового рішення, не давати оцінку такому рішення Вища рада правосуддя не може.

У країнах Європейського Союзу підстави дисциплінарної відповідальності судді врегульовані по-різному. Наприклад, у Молдові вони регламентовані дуже детально, у Литві, Швеції, Нідерландах, Німеччині – з використанням загальних формулювань. У Німеччині, Англії та Вельсі суддю не можна притягнути до дисциплінарної відповідальності за порушення, пов'язані із вирішенням справи по суті, тоді як у Швеції, Литві, Нідерландах, Молдові суддю можна притягнути до відповідальності за грубу недбалість або систематичні порушення під час виконання обов'язків судді, зокрема, пов'язаних з розглядом справи та винесенням судового рішення (Аналітичний звіт, 2023). В Естонії та Словенії передбачена така підстава дисциплінарної відповідальності, як недотримання процесуального законодавства. У Польщі –

недотримання вимог чинного законодавства. У Мальті – виявлення недбалості, нездатності виконувати професійні обов'язки (Міжнародні стандарти у сфері етики та поведінки суддів, 2010: 75–109; Квасневська, 2009: 90–98; Паришкура, 2017: 19–20). В Іспанії судді зобов'язані застосовувати Конституцію, тлумачити кожну норму відповідно до Конституції та дотримуватися ухвал Конституційного Суду. Навмисне невиконання цього зобов'язання становить дисциплінарне правопорушення (Огляд рішень дисциплінарних органів Генеральної ради судової влади Іспанії, 2023). За законодавством Молдови багато проступків пов'язані з прийняттям суддею рішень у справі, як процесуальних, так і по суті. Наприклад, суддя несе дисциплінарну відповідальність за ухвалення судового рішення, в якому навмисно або через грубу недбалість були порушені основні права і свободи фізичних або юридичних осіб, гарантовані Конвенцією Республіки Молдова та міжнародними договорами про основні права людини, стороною яких є Республіка Молдова (Аналітичний звіт, 2023). У Нідерландах така відповідальність передбачена, якщо дії або бездіяльність судді завдають значної шкоди належному відправленню правосуддя чи довірі до правосуддя (Аналітичний звіт, 2023).

У Сполучених Штатах Америки дисциплінарний орган також оцінює судові рішення. Наприклад, суддя Дж. Вільям Басс-старший пообіцяв залагодити справу, якщо брат перенесе її розгляд до його суду, що в подальшому і зробив; не маючи жодних повноважень, ухвалював незаконні рішення про стягнення «адміністративних витрат» з обвинувачених у кримінальних справах, що заручувалися на рахунки округу, намагаючись максимально збільшити кількість отримуваних доходів, на які округ не мав права; водночас присуджував штрафи без надбавок відповідно до законодавства штату, що позбавило штат Джорджія можливості отримати відповідні доходи. Суддя Браянт Кохран залишав працівникам суду підписані бланки постанов про арешт і обшук, щоб вони могли видавати їх працівникам правоохоронних органів за його відсутності. Суддя Олівер Гарріс Досс часто датував накази заднім числом. Суддя Кеннет Е. Фаулер незаконно дозволяв підсудним сплачувати «грошову компенсацію» замість виконання присуджених їм суспільно корисних робіт на банківський рахунок, який приховав від округу; незаконно ухвалював рішення у справах, які виходили за межі його повноважень. Суддя Аманда Ф. Вільямс наказувала утримувати підсудних у справах про наркотики протягом невизначеного строку в умовах ізоляції та без права висловлення та консультування із їхнім адвокатом; ув'язнила підсудного у справі про наркотики за те, що ця особа скористалася своїм правом на оскарження результатів випадкової перевірки на наркотики; допомогла племінникові свого друга та успішному місцевому адвокату уникнути обвинувачень у жорстокому поводженні з дітьми. Коли чоловіка заарештували за жорстоке побиття у стані алкогольного

сп'яніння двох синів-підлітків і проти нього було висунуто обвинувачення за вісьмома пунктами (два з яких були тяжкими злочинами), справу було передано на розгляд судді Вільямс. На відкритому судовому засіданні суддя неналежним чином відкинула обвинувачення у скоєнні тяжких злочинів та дозволила цьому чоловікові отримати статус учасника програми розгляду справ про наркотики (обвинувачувані у скоєнні злочинів, пов'язаних із насильством, не мають на це права). Як вона пояснила співробітникам суду, їй було відомо про неправомірність таких дій, але дядько підсудного попросив допомоги племіннику (Матеріали семінару «Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні», 2017).

Вищезазначені приклади із законодавства країн Європейського Союзу та дисциплінарної практики штату Джорджія (США) свідчать, що країни, з яких ми беремо приклад, як і Україна, притягують суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення, пов'язані зі здійсненням правосуддя. Вони також, як і наша держава, передбачають у своєму внутрішньому законодавстві підстави дисциплінарної відповідальності суддів, які викликають необхідність оцінювати судові рішення.

Щодо національної дисциплінарної практики варто зазначити, що Вища рада правосуддя насправді дає оцінку судовим рішенням, хоча і використовує штучно створені словесні формулювання, що Вища рада правосуддя «не оцінює судові рішення, а оцінює спосіб, у який діяв суддя», «не оцінює судові рішення, а оцінює поведінку судді під час його винесення», «не оцінює судові рішення, а оцінює, чи вчинив суддя всі необхідні дії для правильного застосування норми права», «не уповноважена здійснювати переоцінку судового рішення», «суддя не вчинив всіх необхідних дій для правильного застосування норми». Такі формулювання, на наше переконання, не прикрашають дисциплінарну практику, а створюють хибне враження, що міжнародні стандарти суддівської відповідальності категорично забороняють оцінювати судові рішення.

Ми виступаємо за те, щоб називати речі своїми іменами, а не займатися підміною понять. Рішення Вищої ради правосуддя містять оцінку судових рішень. І така оцінка дається не лише процесуальним порушенням, але і порушенням норм матеріального права. Наші попередні дослідження підтверджують, що без оцінки судового рішення неможливо встановити порушення прав і основоположних свобод людини, грубого порушення закону, незаконної відмови в доступі до правосуддя, істотного порушення норм процесуального права чи невмотивованості судового рішення (Стратонов, Рибалко, 2023: 59–65; Стратонов, Рибалко, 2023: 142–149; Стратонов, Рибалко, 2023: 16–22). Наприклад, Велика палата Верховного Суду у постанові від 30 серпня 2018 року в провадженні № 11-3сап18 погодилася із висновками Вищої ради правосуддя, що суддя незаконно визнав винними учасників Євромайдану у вчиненні адміністративних правопорушень за відсутності безспірних доказів, які б під-

тверджували їхню вину, що призвело до невмотивованого застосування адміністративних стягнень; не дотримався вимог щодо всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин справи та вирішення їх у точній відповідності до закону (Постанова Великої палати Верховного Суду від 30 серпня 2018 року у провадженні № 11-3сап18). Іншим прикладом оцінки судових рішень є рішення Третьої дисциплінарної палати від 4 листопада 2020 року № 3013/Здп/15-20, яким встановлено, що слідчий суддя вийшов за межі своїх повноважень, зобов'язавши прокурора прийняти постанову про закриття кримінального провадження (Рішення Третьої дисциплінарної палати від 4 листопада 2020 року № 3013/Здп/15-20). Без оцінки судового рішення також неможливо визначити, що справа повинна була розглядатися за правилами виключної підсудності (оскільки спір виник з приводу нерухомого майна), але суддя відкрив провадження і розглянув її за місцем проживання відповідача (Постанова Великої палати Верховного Суду від 28 січня 2021 року у справі № 11-89сап20). Формального ставлення до справи та ухвалення невмотивованого заочного рішення про позбавлення батьківських прав також не встановиш без оцінки судового рішення (Рішення Вищої ради правосуддя від 16 лютого 2021 року № 363/0/15-21). Як і не встановиш необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову шляхом безпідставного зупинення дії рішень міської ради та розпорядження міського голови, що були направлені на реорганізацію державної лікарні та проведення конкурсу на заміщення вакантної посади головного лікаря (Рішення ВРП від 10 січня 2019 року № 63/0/15-19). Без оцінки судового рішення не доведеш, що суддя необґрунтовано відійшов від наявної судової практики, заборонивши відповідачам здійснювати свої повноваження щодо проведення та/або продовження кваліфікаційного оцінювання суддів (Рішення Першої дисциплінарної палати від 13 вересня 2019 року № 2437/1дп/15-19). Не проаналізувавши рішення та не надаючи йому оцінки, не встановиш, що суддя належно не визначив кола спадкоємців і задовольнив позов про встановлення факту прийняття спадщини (це призвело до позбавлення спадкоємця спадкового майна), незважаючи на те, що позивач вибрав неналежний спосіб захисту прав (Рішення Першої дисциплінарної палати від 19 червня 2020 року № 1892/1дп/15-20).

Як на яскравий приклад оцінки судових рішень окремо слід звернути увагу на рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 14 листопада 2018 року № 3468/Здп/15-18, яким суддю притягнуто до дисциплінарної відповідальності за те, що він жодним чином не зазначив, з яких підстав не взяв до уваги твердження сторони про підробку договору. Оскільки вказані доводи є істотними, їх відхилення було вирішальним в ухваленні судового рішення. Вища рада правосуддя констатувала, що відсутність відповідної мотивації свідчить про недбале ставлення судді до виконання своїх обов'язків, незважаючи на те, що саме рішення

залишено у силі апеляційним судом (Рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 14 листопада 2018 року № 3468/Здп/15-18).

Висновки. Консультативна рада європейських суддів зазначає, що не варто на європейському рівні намагатися точно визначити природу всіх видів порушень, які можуть призводити до дисциплінарного провадження та застосування санкцій щодо суддів (Documents of the Consultative Council of European Judges, 2020). Така конкретизація підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності повинна бути здійснена на національному рівні кожною із держав самостійно (Сімонишина, Рибалко, 2023: 13). І це правильно. Немає нічого дивного в тому, що в Україні до дисциплінарної відповідальності щороку притягують у десятки разів більшу кількість суддів, ніж у Англії та Вельсі (Мірошніченко, 2020). Експерти Проєкту ЄС «Право-Justice» позитивно оцінюють існування підстав дисциплінарної відповідальності в Англії і Вельсі, які відображають сучасні реалії розвитку її суспільства. Як приклад наводять таку підставу, як неналежне використання соціальних мереж. Зокрема, для розміщення образливого контенту, який може завдати шкоди довірі суспільства до неупередженості суддів (наприклад, коментарі щодо державної політики) (Аналітичний звіт. Європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо суддів, 2023). Нам же потрібно визнати, що нині ми живемо у різній реальності. Поки у нашій судовій системі все ще не є настільки добре, нам нічого не залишалося, як говорити тільки про етику поведінки судді. Припускаємо, що, наприклад, у Великій Британії, яка за індексом сприйняття корупції випереджає Україну більше як на 100 пунктів, рідше трапляються випадки «порішати справу одразу на декілька інстанцій», менше діє «телефонне право», рідше беруться до уваги «державницькі інтереси», ще рідше суддя бере участь у рейдерському захопленні майна чи бізнесу.

Вважаємо, що на сучасному етапі становлення нашої держави Вища рада правосуддя зобов'язана давати оцінку судовим рішенням. Чинні в Україні підстави дисциплінарної відповідальності суддів повинні і надалі передбачати можливість покарання суддів за зміст судових рішень, якщо був наявний умисел або груба недбалість. Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності суддів не забороняють дисциплінарному органу притягувати суддів до відповідальності за винесення необґрунтованих і незаконних рішень, якщо були умисні порушення.

Аналіз законодавства країн Європейського Союзу та дисциплінарної практики штату Джорджія (США) свідчить, що країни-партнери, як і Україна, передбачають у своєму внутрішньому законодавстві підстави дисциплінарної відповідальності суддів, які зумовлюють необхідність оцінювати судові рішення.

На нашу думку, ухвалення Вищою радою правосуддя рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку під час

розгляду судової справи має стати підставою для перегляду справи за нововиявленими обставинами. Вища рада правосуддя має виступити ще одним із важелів стримування та противаг між суспільством, судовою владою та іншими гілками влади.

Рекомендуємо Вищій раді правосуддя не використовувати у своїх процесуальних документах суперечливі твердження про те, що Вища рада правосуддя «не оцінює судові рішення, а оцінює спосіб, у який діяв суддя», «не оцінює судові рішення, а оцінює поведінку судді під час його винесення», «не оцінює судові рішення, а оцінює, чи вчинив суддя всі необхідні дії для правильного застосування норми права», «не уповноважена здійснювати переоцінку судового рішення».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рішення Вищої ради правосуддя від 05.03.2019 року № 671/0/15-19 «Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 14 листопада 2018 року № 3468/Здп/15-18 про притягнення судді Шевченківського районного суду міста Львова Ковальчука О.І. до дисциплінарної відповідальності». URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/8044> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Рішення Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 30 листопада 2018 року № 3658/1дп/15-18. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/155> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. URL: (дата звернення: 23.10.2023).
4. Суддя-спікер Господарського суду Харківської області Іван Жигалкін. Притягнення судді до дисциплінарної відповідальності: які передбачені підстави. 2020. URL: <https://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/pres-centr/interview/909444> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Дисциплінарна відповідальність суддів: практика Вищої ради правосуддя 2017–2018 років і проблемні питання. Аналітичний звіт. Програма USAID реформування сектору юстиції «Нове правосуддя». Громадська організація «Інститут прикладних гуманітарних досліджень» / Я. Белих, В. Кохан, О. Сердюк, М. Буроменський, Л. Москвич, І. Підкуркова. Харків, 2019.
6. Секретар Третьої Дисциплінарної палати, Член Вищої ради правосуддя Л. Швецова: «ВРП не оцінює судових рішень, а дає оцінку діям судді». *Закон і Бізнес*. 2020. № 11–12. URL: <https://zib.com.ua/ua/141962.html> (дата звернення: 23.10.2023).
7. Дисциплінарна практика Вищої ради правосуддя і судова практика в дисциплінарних справах стосовно суддів у 2019–2020 роках. Аналітичний звіт з рекомендаціями за результатами моніторингу. Громадська організація «Центр демократії та верховенства права». Публікація здійснена за підтримки USAID в рамках програми «Нове правосуддя». С. 17, 74–75.
8. Бойко А.М. Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури : практичний посібник. Київ : [б. в.], 2021. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/77de2d5c-6105-4db5-be58-892330db0065/content> (дата звернення: 23.10.2023).
9. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. URL: https://court.gov.ua/user-files/visn_3_2002.pdf (дата звернення: 20.10.2023).

10. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення: 20.10.2023).

11. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 23.10.2023).

12. Висновок amicus curiae для Конституційного Суду Молдови про право регресу держави до суддів від 13 червня 2016 року № 847/2016. URL: <https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf> (дата звернення: 23.10.2023).

13. Висновок (amicus curiae brief) щодо кримінальної відповідальності суддів Республіки Молдова. URL: <https://www.viaduk.net> (дата звернення: 23.10.2023).

14. CDL-AD(2015)042, Висновок щодо законів про дисциплінарну відповідальність та оцінювання суддів Колишньої Югославської Республіки Македонія. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=C-DL-AD\(2015\)042-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=C-DL-AD(2015)042-e) (дата звернення: 18.10.2023).

15. Аналіз національного законодавства України з питань дисциплінарного провадження щодо суддів з метою їх оптимізації та спрощення відповідно до стандартів Ради Європи та найкращих практик держав-членів Ради Європи. Серпень 2022 року. Проект Ради Європи «Підтримка судової влади України у забезпеченні кращого доступу до правосуддя». URL: <https://rm.coe.int/analysis-of-legislation-on-disciplinary-proceedings-ukr/1680a99fbc> (дата звернення: 23.10.2023).

16. Аналітичний звіт. Європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо судді. Жовтень 2023. Проект ЄС «Право-Justice», що фінансується за рахунок ЄС. URL: https://drive.google.com/file/d/1dpO4_5FTfneyhrNrTFzy-wNbSv1a-7rcw/view (дата звернення: 20.10.2023).

17. Міжнародні стандарти у сфері етики та поведінки суддів. *Юридичний журнал*. 2010. № 10. С. 75–109.

18. Квасневська Н.Д. Законодавство країн Європи про кримінальну відповідальність суддів за неправосудність. *Судова Апеляція*. 2009. № 2 (15). С. 90–98. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13986/11-Kvasnevsk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 23.10.2023).

19. Паришкура В.В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. С.19–20.

20. Огляд рішень дисциплінарних органів Генеральної ради судової влади Іспанії. Юридично-правовий аналіз був підготовлений відділом програм співробітництва Ради Європи у рамках проекту «Забезпечення ефективної реалізації права на справедливий судовий розгляд (стаття 6 ЄКПЛ) в Україні», який фінансується Цільовим фондом з прав людини. Червень 2023 року.

21. Аналітичний звіт. Європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо судді. Жовтень 2023. Проект ЄС «Право-Justice», що фінансується за рахунок ЄС. URL: https://drive.google.com/file/d/1dpO4_5FTfneyhrNrTFzy-wNbSv1a-7rcw/view (дата звернення: 20.10.2023).

22. Матеріали семінару «Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні», організованого Вищою радою правосуддя за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» 25 травня 2017 року у місті Києві. Програма USAID реформування сектору юстиції «Нове правосуддя».

23. Стратонов В.М., Рибалко В.О. Дисциплінарна відповідальність суддів за пунктом 2 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 4. С. 59–65. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/11/55> (дата звернення: 23.10.2023).

24. Стратонов В.М., Рибалко В.О. Дисциплінарна відповідальність суддів за пунктом 3 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 142–149. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/?page_id=2946 (дата звернення: 18.10.2023).

25. Стратонов В.М., Рибалко В.О. Дисциплінарна відповідальність суддів за порушення засад рівності та змагальності. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 16–22. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/issue/view/82> (дата звернення: 23.10.2023).

26. Постанова Великої палати Верховного Суду від 30 серпня 2018 року у провадженні № 11-3cap18. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_30_08_2018_roku_u_spravi_800_475_17_1/ (дата звернення: 18.10.2023).

27. Рішення Третьої дисциплінарної палати від 4 листопада 2020 року № 3013/3дп/15-20. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/1388> (дата звернення: 23.10.2023).

28. Постанова Великої палати Верховного Суду від 28 січня 2021 року у справі № 11-89cap20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94666785> (дата звернення: 18.10.2023).

29. Рішення Вищої ради правосуддя від 16 лютого 2021 року № 363/0/15-21. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/4325> (дата звернення: 23.10.2023).

30. Рішення ВПІ від 10 січня 2019 року № 63/0/15-19. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/8676> (дата звернення: 23.10.2023).

31. Рішення Першої дисциплінарної палати від 13 вересня 2019 року № 2437/1дп/15-19. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/7649> (дата звернення: 23.10.2023).

32. Рішення Першої дисциплінарної палати від 19 червня 2020 року № 1892/1дп/15-20. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/6549> (дата звернення: 20.10.2023).

33. Рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 14 листопада 2018 року № 3468/3дп/15-18. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/295> (дата звернення: 23.10.2023).

34. Аналітичний звіт. Європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо судді. Жовтень 2023. Проект ЄС «Право-Justice», що фінансується за рахунок ЄС. URL: https://drive.google.com/file/d/1dpO4_5FTfneyhrNrTFzy-wNbSv1a-7rcw/view (дата звернення: 20.10.2023).

35. Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів / упоряд. А.О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Видавничий Дім «Патіо Дециденді», 2020. URL: <https://rm.coe.int/3-edition-docs-ccej-final/1680a06e89> (дата звернення: 18.10.2023).

36. Сімонович Ж.В., Рибалко В.О. Підстави дисциплінарної відповідальності суддів : практичний посібник для дисциплінарних інспекторів. Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2023. С. 13. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6051> (дата звернення: 23.10.2023).

37. Мірошніченко А.М. Суддівський розсуд, судово помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів) : науково-практичний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 120 с. URL: https://yurincom.com/wp-content/uploads/2020/05/Zmist_-Miroshn.pdf (дата звернення: 18.10.2023).

REFERENCES:

- Rishennya Vishoyi radi pravosuddya vid 05.03.2019 roku № 671/0/15-19 «Pro zalishennya bez zmin rishennya Tretoyi Disciplinarnoyi palati Vishoyi radi pravosuddya vid 14 listopada 2018 roku № 3468/3dp/15-18 pro prityagnennya suddi Shevchenkivskogo rajonnogo sudu mista Lvova Kovalchuka O.I. do disciplinarnoyi vidpovidalnosti». Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/8044>.
- Rishennya Pershoi Disciplinarnoyi palati Vishoyi radi pravosuddya vid 30 listopada 2018 roku № 3658/1dp/15-18. Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/155>.
- Rishennya Konstitucijnogo Sudu Ukrayini vid 11 bereznya 2020 roku № 4-r/2020 u spravi za konstitucijnim podannam Verhovnogo Sudu shodo vidpovidnosti Konstituciyi Ukrayini (konstitucijnosti) okremih polozhen zakoniv Ukrayini «Pro sudoustrij i status suddiv» vid 2 chervnya 2016 roku № 1402-VIII, «Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayini “Pro sudoustrij i status suddiv” ta deyakih zakoniv Ukrayini shodo diyalnosti organiv suddivskogo vryaduvannya» vid 16 zhovtnya 2019 roku № 193-IX, «Pro Vishu radu pravosuddya» vid 21 grudnya 2016 roku № 1798-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text>.
- Suddya-spiker Gospodarskogo sudu Harkivskoyi oblasti Ivan Zhigalkin. Prityagnennya suddi do disciplinarnoyi vidpovidalnosti: yaki peredbacheni pidstavi. 2020. Retrieved from: <https://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/pres-centr/interview/909444>.
- Disciplinarna vidpovidalnist suddiv: praktika Vishoyi radi pravosuddya 2017–2018 rokov i problemni pitannya. Analitichnij

zvit. Programa USAID reformuvannya sektoru yustyciyi «Nove pravosuddy». Gromadska organizaciya «Institut prikladnih humanitarnih doslidzhen»: Ya. Byelih, V. Kohan, O. Serdyuk, M. Buromenskij, L. Moskvich, I. Pidkurkova. Harkiv, 2019.

6. Sekretar Tretoyi Disciplinarnoyi palati, Chlen Vishoyi radi pravosuddy L. Shvecova: «VRP ne ocinyuye sudovih rishen, a daye ocinku diyam suddi». Zakon i Biznes. 2020. № 11–12. Retrieved from: <https://zib.com.ua/ua/141962.html>.

7. Disciplinarna praktika Vishoyi radi pravosuddy i sudova praktika v disciplinarnih spravah stovosno suddiv v 2019–2020 rokah. Analitichnij zvit z rekomendacijami za rezultatami monitoringu. Gromadska organizaciya «Centr demokratiyi ta verhovenstva prav». Publikaciya zdijnsena za pidtrimki USAID v ramach programi «Nove pravosuddy». S. 17, 74–75.

8. Bojko, A.M. (2021). Disciplinarna vidpovidalnist suddiv: standarti, pidstavi i proceduri: praktichnij posibnik. Kyiv: [b. v.]. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/77de2d5c-6105-4db5-be58-892330db0065/content>.

9. Visnovok № 3 (2002) Konsultativnoyi radi yevropejskih suddiv do uvagi Komitetu Ministriv Radi Yevropi shodo principiv ta pravil, yaki reguluyut profesijnu povedinku suddiv, zokrema, pitannya etiki, nesumisnoyi povedinki ta bezstoronnosti. Retrieved from: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf.

10. Visnovok № 11 (2008) Konsultativnoyi radi yevropejskih suddiv do uvagi Komitetu Ministriv Radi Yevropi shodo yakosti sudovih rishen. Retrieved from: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.

11. Rekomendaciya CM/Rec (2010) 12 Komitetu Ministriv Radi Yevropi derzhavam-chlenam shodo suddiv: nezalezhnist, efektyvnist ta obov'yazki. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

12. Visnovok amicus curiae dlya Konstitucijnogo Sudu Moldovi pro pravo regresu derzhavi do suddiv vid 13 chervnya 2016 roku № 847/2016. Retrieved from: <https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf>.

13. Visnovok (amicus curiae brief) shodo kriminalnoyi vidpovidalnosti suddiv Respubliki Moldova. Retrieved from: <https://www.viaduk.net>.

14. CDL-AD(2015)042, Visnovok shodo zakoniv pro disciplinarnu vidpovidalnist ta ocinyuvannya suddiv Kolishnoyi Jugoslavskoyi Respubliki Makedoniyi. Retrieved from: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents>.

15. Analiz nacionalnogo zakonodavstva Ukraini z pitan disciplinarnogo provadzhennya shodo suddiv z metoyu yih optimizaciyi ta sproshennya vidpovidno do standartiv Radi Yevropi ta najkrashih praktik derzhav-chleniv Radi Yevropi. Serpen 2022 roku. Proyeht Radi Yevropi «Pidtrimka sudovoyi vladi Ukraini u zabezpechenni krashogo dostupu do pravosuddy». Retrieved from: <https://rm.coe.int/analysis-of-legislation-on-disciplinary-proceedings-ukr/1680a99fbc>.

16. Analitichnij zvit. Yevropejski standarti disciplinarnogo provadzhennya shodo suddi. Zhovten 2023. Proyeht YeS «Pravo-Justice», sho finansuyetsya za rahunok YeS. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1dpO4_5FTfneyhrNrTFzywNbSv1a-7rcw/view.

17. Mizhnarodni standarti u sferi etiki ta povedinki suddiv. Yuridichnij zhurnal. 2010. № 10. S. 75–109.

18. Kvasnevskaya, N.D. (2009). Zakonodavstvo krayin Yevropi pro kriminalnu vidpovidalnist suddiv za nepravosudnist. Sudova Apelyaciya. № 2 (15). S. 90–98. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13986/11-Kvasnevskaya.pdf?sequence=1>.

19. Parishkura, V.V. (2017). Yuridichna vidpovidalnist suddiv v Ukraini ta krayinah Yevropejskogo soyuzu: porivnyalno-pravovij analiz: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.10. Harkiv. S. 19–20.

20. Oglyad rishen disciplinarnih organiv Generalnoyi radi sudovoyi vladi Ispaniyi. Yuridichno-pravovij analiz buv pidgot-

ovlenij viddilom program spivrobitnictva Radi Yevropi u ramach proyehtu «Zabezpechennya efektyvnosti realizaciyi prava na spravvedlivij sudovij rozglyad (stattya 6 YeKPL) v Ukraini», yakij finansuyetsya Cilovim fondom z prav lyudini. Cherven 2023 roku.

21. Analitichnij zvit. Yevropejski standarti disciplinarnogo provadzhennya shodo suddi. Zhovten 2023. Proyeht YeS «Pravo-Justice», sho finansuyetsya za rahunok YeS.

22. Materiali seminaru «Disciplinarna vidpovidalnist suddiv v Ukraini», organizovanogo Vishoyu radoyu pravosuddy za pidtrimki Programi USAID «Nove pravosuddy» 25 travnya 2017 roku u misti Kiyevi. Programa USAID reformuvannya sektoru yustyciyi «Nove pravosuddy».

23. Stratonov, V.M., Ribalko, V.O. (2023). Disciplinarna vidpovidalnist suddiv za punktom 2 statti 106 Zakonu Ukraini «Pro sudoustrij i status suddiv». Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. Seriya Yuridichni nauki. № 4. S. 59–65. Retrieved from: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/11/55>.

24. Stratonov, V.M., Ribalko, V.O. (2023). Disciplinarna vidpovidalnist suddiv za punktom 3 statti 106 Zakonu Ukraini «Pro sudoustrij i status suddiv». Naukovij visnik Dnipropetrovskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav. № 3. S. 142–149. Retrieved from: https://visnik.dduvs.in.ua/?page_id=2946.

25. Stratonov, V.M., Ribalko, V.O. (2023). Disciplinarna vidpovidalnist suddiv za porushennya zasad rivnosti ta zmagalnosti. Yuridichna psihologiya. № 1 (32). S. 16–22. URL: <https://psychped.naiau.kiev.ua/index.php/psychped/issue/view/82>.

26. Postanova Velikoyi palati Verhovnogo Sudu vid 30 serpnia 2018 roku u provadzhenni № 11-3sap18. Retrieved from: https://protocol.ua/ua/postanova_yp_vs_vid_30_08_2018_roku_u_spravi.

27. Rishennya Tretoyi disciplinarnoyi palati vid 4 listopada 2020 roku № 3013/3dp/15-20. Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/1388>.

28. Postanova Velikoyi palaty Verhovnogo Sudu vid 28 sichnya 2021 roku u spravi № 11-89sap20. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94666785>.

29. Rishennya Vishoyi radi pravosuddy vid 16 lyutogo 2021 roku № 363/0/15-21. Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/4325>.

30. Rishennya VRP vid 10 sichnya 2019 roku № 63/0/15-19. Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/8676>.

31. Rishennya Pershoi disciplinarnoyi palati vid 13 veresnya 2019 roku № 2437/1dp/15-19. Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/7649>.

32. Rishennya Pershoi disciplinarnoyi palati vid 19 chervnya 2020 roku № 1892/1dp/15-20. Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/6549>.

33. Rishennya Tretoyi Disciplinarnoyi palati Vishoyi radi pravosuddy vid 14 listopada 2018 roku № 3468/3dp/15-18. Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/295>.

34. Analitichnij zvit. Yevropejski standarti disciplinarnogo provadzhennya shodo suddi. Zhovten 2023. Proyeht YeS «Pravo-Justice», sho finansuyetsya za rahunok YeS.

35. Documents of the Consultative Council of European Judges = Dokumenti Konsultativnoyi radi yevropejskih suddiv / uporyad. A.O. Kavakin. 3-tye vid., dopov. Kyiv: Vidavnychij Dim «Ratio Decidendi», 2020. Retrieved from: <https://rm.coe.int/3-edition-docs-ccej-final/1680a06e89>.

36. Simonishina, Zh.V., Ribalko, V.O. (2023). Pidstavi disciplinarnoyi vidpovidalnosti suddiv: praktichnij posibnik dlya disciplinarnih inspektoriv. Lviv: Vidavec Viktoriya Kundelska. S. 13.

37. Miroshnichenko, A.M. (2020). Suddivskij rozsud, sudova pomilka ta suddivske svavillya (cherez prizmu yuridichnoyi vidpovidalnosti suddiv): naukovopraktichnij posibnik. Kyiv: Yurinkom Inter. 120 s. Retrieved from: https://yurinkom.com/wp-content/uploads/2020/05/Zmist_-Miroshn.pdf.

*Стаття надійшла до редакції 30.10.2023
The article was received 30 October 2023*

СЕКЦІЯ 4 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ПРАВО ЄС; ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК 341.388:341.645

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-5-4>

МЕХАНІЗМ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛІВ

Махаринець Дмитро Євгенійович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
maharinecdmitro@gmail.com
orcid.org/0009-0001-3587-0773

У цій статті *поставлено за мету* розглянути окремі аспекти механізму діяльності міжнародних трибуналів. Для досягнення мети та отримання відповідних результатів дослідження **використано таку сукупність методів**: історико-правовий, методи формальної логіки, компаративістський метод.

Результатами цієї діяльності є такі висновки. В історії міжнародного правосуддя за результатами воєнних конфліктів та війн функціонували такі міжнародні трибунали, як: Нюрнберзький трибунал, Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії, Міжнародний трибунал з Югославії, Міжнародний трибунал з Руанди, Надзвичайні палати в судах Камбоджі, Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне, Спеціалізовані судові палати та спеціалізована прокуратура щодо Косово, Міжнародний кримінальний трибунал для Сирії, Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів. Їхня діяльність стала підґрунтям та передумовою для створення Міжнародного кримінального суду, заклала фундамент міжнародного правосуддя, сформувала низку міжнародно-правових понять та принципів у сфері міжнародного кримінального правосуддя.

Міжнародний кримінальний суд – це перший постійно діючий правовий інститут міжнародного правосуддя з переслідування осіб, звинувачених у системному здійсненні геноциду, злочинів проти людяності, миру та воєнних злочинів. Такий суд створений на основі Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1988 р. Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду у таких справах, як: справа щодо злочинів, вчинених на Майдані під час Революції Гідності; справа щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених на її території, та вживає всіх необхідних заходів щодо сприяння діяльності такого трибуналу на території України. Питання щодо ратифікації Україною Римського статуту особливої актуальності набуває в умовах євроінтеграційних процесів та повномасштабного вторгнення РФ, оскільки ратифікація статуту дозволить Україні отримати права повноцінного члена Міжнародного кримінального суду, реформувати українське кримінальне законодавство, впровадити у систему правосуддя сучасні міжнародні стандарти та притягнути винних у воєнних злочинах до кримінальної відповідальності незалежно від посади, яку вони обіймають у країні-агресорі.

Ключові слова: міжнародне правосуддя, міжнародні трибунали, Міжнародний кримінальний суд.

MECHANISM OF ACTIVITY OF INTERNATIONAL TRIBUNALS

Makharynets Dmytro Evgeniyovych,
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor at the Department of Criminal Law
and Administrative and Legal Disciplines
Academician Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities
maharinecdmitro@gmail.com
orcid.org/0009-0001-3587-0773

This article focuses on certain aspects of the mechanism of international tribunals. To achieve the goal and obtain relevant research results, **the following combination of methods was used**: historical and legal methods, methods of formal logic, comparativist method.

The results of such activities are the following conclusions. In the history of international justice, such international tribunals as the Nuremberg Tribunal, the International Military Tribunal for East Asia,

the International Tribunal for Yugoslavia, the International Tribunal for Rwanda, the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, the Special Court for Sierra Leone, Specialized Trial Chambers and Specialized Prosecutor's Office for Kosovo, International Criminal Tribunal for Syria, International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. Their activity became the basis and prerequisite for the creation of the International Criminal Court, laid the foundation of international justice, formed a number of international legal concepts and principles in the field of international criminal justice.

The International Criminal Court is the first permanent legal institution of international justice for the prosecution of persons accused of systematic genocide, crimes against humanity, peace and war crimes. This court is based on the Rome Statute of the International Criminal Court of 1988. Ukraine recognized the jurisdiction of the International Criminal Court in such cases as: the case regarding crimes committed on the Maidan during the Revolution of Dignity; the case regarding war crimes and crimes against humanity committed on its territory and takes all necessary measures to facilitate the activity of this tribunal on the territory of Ukraine. The issue of Ukraine's ratification of the Rome Statute becomes particularly relevant in the context of European integration processes and the full-scale invasion of the Russian Federation, since the ratification of the statute will allow Ukraine to obtain the rights of a full member of the International Criminal Court, reform Ukrainian criminal law, introduce modern international standards into the justice system, and bring those guilty of war crimes to justice. criminal liability regardless of the position they hold in the aggressor country.

Key words: *international justice, international tribunals, International Criminal Court.*

Вступ. Міжнародний трибунал – це спеціальні міжнародні судові органи або спеціальних судів у деяких країнах. Термін «трибунал» походить від латинського «tribunal» та означає «підвищення для посадових осіб». В історії людства відомими трибуналами стали інквізиційні трибунали католицької церкви, які були створені за ініціативи домініканського монаха Томаса де Торквемади та судили людей за «відьомство, ересь, богохульство». На українських територіях за часів панування Королівства Польського, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої діяли станові шляхетські апеляційні суди, які носили назву «трибунали». Так, у 1578 р. було створено Луцький трибунал, юрисдикція якого поширювалася на територію Брацлавського, Волинського та Київського воєводств. За часів радянського тоталітарного режиму діяли революційні трибунали (1917–1922 рр.) та військові трибунали (Chas News, 2022).

Створення та діяльність міжнародних кримінальних трибуналів у ХХ ст. зумовлена масштабними військовими злочинами, злочинами проти людства та миру під час Другої світової війни та в окремих країнах у другій половині ХХ ст. та на початку ХІХ ст. (зокрема, станом на жовтень 2023 р. слідчі в Україні зафіксували понад 98 тис. воєнних злочинів з моменту повномасштабного вторгнення РФ на українську територію (Укрінформ, 2023). Наприклад, серед таких злочинів виділяють Холокост, систематичні вбивства, завдання тяжких тілесних ушкоджень, примусову працю, голод, тортури та інші форми насильства проти цивільного населення та полонених, систематичні та розгорнуті атаки на цивільну інфраструктуру, примусову депортацію, відмову в гуманітарній допомозі та ін.

Аналіз останніх досліджень у цій сфері здійснювався в межах історичного, публіцистичного, міжнародно-правового інтересу. Наукове осмислення механізму діяльності міжнародних трибуналів зосереджено на дослідженні різних аспектів такої діяльності, зокрема: юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів (Дрьоміна, 2006), проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту

Міжнародного кримінального суду (Кучевська, 2009), воєнні злочини у статутах міжнародних кримінальних трибуналів та Римському статуті Міжнародного кримінального суду (Пилипенко, 2018), історія і перспективи діяльності Міжнародного кримінального суду (Щур, 2011) та інших.

Метою статті є дослідження окремих аспектів механізму діяльності міжнародних трибуналів, для чого необхідно вирішити такі завдання: здійснити історико-правовий огляд діяльності міжнародних трибуналів; визначити специфіку діяльності Міжнародного кримінального суду, дослідити особливості взаємодії України та Міжнародного кримінального суду.

Для досягнення поставленої мети та завдань було використано таку сукупність методів наукового дослідження: історико-правовий, методи формальної логіки, компаративістський метод.

1. Міжнародні трибунали ХХ–ХХІ ст.

Нюрнберзький трибунал – це перший міжнародний трибунал, який діяв у період з листопада 1945 р. по жовтень 1946 р. Слід зауважити, що про необхідність його створення було заявлено ще в 1941 р. у декларації за участю Великої Британії, Канади, Австралії, Нової Зеландії, ПАР, Бельгії, Франції, Югославії, Чехословаччини, Польщі, Нідерландів, Греції та Люксембургу.

У ході судового процесу розглядалися злочини проти людяності (поневолення, вбивства, переслідування за расовими, політичними та релігійними мотивами); злочини проти миру (ведення війни з порушенням міжнародних договорів); воєнні злочини (тортури та вбивства військовополонених, заручників, рабство, руйнація населених пунктів, пограбування приватної та громадської власності та ін.).

На початку роботи Нюрнберзького трибуналу кількість підсудних становила 24, проте Р. Лей покінчив з життям до початку судового процесу, а Г. Круппа визнали невиліковно хворим, тому справу стосовно нього припинили. За результатами судового розгляду до підсудних було застосовано такі види покарання, як смертна кара, довічне та строкове тюремне ув'язнення. Стосовно трьох підсуд-

них було винесено виправдальний вирок (Г. Фріче, Ф. фон Папена, Я. Шахт). Питання справедливості судового процесу в межах Нюрнберзького трибуналу залишається відкритим, адже це був «трибунал переможців над переможеними».

Важливим внеском до механізму діяльності міжнародних трибуналів за результатами Нюрнберзького трибуналу стало:

- вперше нормативно закріплено поняття «злочини проти миру» та перелік злочинів, які входили до такої категорії, зокрема планування та ведення агресивної війни;
- притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти людяності, включаючи масові вбивства депортації, Холокост та ін.;
- засудження за воєнні злочини – масовий терор мирного населення, вбивства військовополонених, знищення міст та ін.;
- закріплення принципу індивідуальної відповідальності;
- закладення фундаменту міжнародного правосуддя та встановлення стандартів судового розгляду, що стало підґрунтям для подальшого розвитку міжнародних трибуналів та Міжнародного кримінального суду.

Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії (далі – Токійський трибунал) – це міжнародний трибунал, який розглядав воєнні злочини, злочини проти миру та людяності, які були вчинені японськими лідерами та військовими під час Другої світової війни в Тихоокеанському регіоні. Обвинувачення було висунуто 29 представникам керівництва Японії, проте за результатами своєї діяльності Токійський трибунал виніс вироків щодо 25 підсудних, оскільки двоє підсудних померли, один покінчив із життям та одного було визнано неосудним у зв'язку із психічною хворобою. Відповідно до обвинувальних вироків більшість підсудних було засуджено до смертної кари, довічного ув'язнення, позбавлення права обіймати посади в уряді, державних та військових структурах, конфіскації майна, накладання штрафів та ін. У ході своєї діяльності Токійський трибунал керувався такими принципами:

- юрисдикція поширювалася на всіх осіб, які обвинувачувалися у вчиненні воєнних злочинів та злочинів проти миру;
- діяла презумпція невинуватості, підсудні мали право на захист;
- незалежність трибуналу від впливу будь-якої держави;
- обмеження свідчень свідків у випадку, якщо це могло зашкодити свідку чи державі, яку свідок представляє;
- недоторканість права на справедливий процес;
- закріплення поняття воєнного злочину.

Важливим внеском до механізму діяльності міжнародних трибуналів за результатами Токійського трибуналу стало встановлення стандарту щодо:

- 1) компенсації військових збитків та відшкодування моральної і матеріальної шкоди, завданої воєнними злочинами, злочинами проти людяності і миру, який передбачав

в т.ч. і реконструкційну допомогу та інвестиції в економіку країн-жертв;

- 2) притягнення до відповідальності політичних та військових лідерів за злочини проти людяності, злочини проти миру та воєнні злочини (слід зауважити, що, на відміну від Нюрнберзького трибуналу, в межах такого судового процесу не розглядалися злочини, вчинені на релігійному ґрунті);

- 3) відновлення правопорядку в країні-агресорі;

- 4) міжнародно-правового захисту прав людини (Екологія. Право людини, 2023);

- 5) принципу індивідуальної відповідальності, який означає притягнення до відповідальності окремих осіб за власні дії, навіть якщо вони були представниками держави.

Отже, після Другої світової війни було створено два трибунали – Нюрнберзький трибунал і Токійський трибунал, які були створені з метою притягнення до відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності і миру, вчинені під час Другої світової війни представниками нацистської Німеччини та японськими військовими та вищими посадовцями. Слід зауважити, що хоча обидва ці трибунали було створено в один історичний період, проте вони відрізнялися за процедурою створення, за складом та результатами судового розгляду.

Міжнародний трибунал з Югославії (роки функціонування: 1993–2017 рр.) – це перший міжнародний кримінальний суд після трибуналів за результатами Другої світової війни. Його було створено для притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів під час війни в Югославії, яка супроводжувалася депортацією населення, етнічними чистками в Боснії, Косово, Хорватії. Склад трибуналу було утворено за вибором Генеральної Асамблеї ООН. Обвинувачення було висунуто стосовно 161 особи, за результатами судових розглядів кількість обвинувальних вироків становила 90. Серед підсудних осіб були найвищі державні посадовці та військові: президент Югославії С. Мілошевич, віце-президент Сербії В. Шешеля, сербський генерал Р. Младич, командувач силами боснійських хорватів С. Пральяк, перший президент Республіки Сербської Р. Караджич та ін.

Слід зауважити, що вперше Міжнародний трибунал з Югославії застосував принцип командної відповідальності/chain of command (унікальний інститут міжнародного кримінального права, відповідно до якого можна притягнути до кримінальної відповідальності командирів за дії підлеглих, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки між ними) (Ліскович, 2023) та зрушив акцент з імунітету вищих посадових осіб.

Міжнародний трибунал з Руанди було створено за проханням уряду Руанди у 1994 році стосовно політиків і військових народу хуту, які здійснили геноцид стосовно народу тутсі. Звинувачення було висунуто проти 96 осіб, 14 осіб було виправдано, 61 засуджено до різних строків ув'язнення, 10 справ передали під юрисдикцію національних судів Руанди, щодо 8 осіб звинувачення зняли.

Важливим внеском до механізму діяльності міжнародних кримінальних судів за резуль-

татами Міжнародного трибуналу з Руанди стало:

– визнання злочинів, вчинених у цій країні за участю вищих посадовців проти представників народу тутсі, геноцидом;

– введення поняття «суспільна відповідальність», яке передбачало притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які безпосередньо не скоювали злочини, але спонукали до їх вчинення (зокрема, представники ЗМІ, які здійснювали заклики до знищення народу тутсі).

Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів створено ООН для притягнення осіб, винних у воєнних злочинах, злочинах проти людства та злочинах проти миру в Югославії та Руанді, які переходили від правосуддя в інших країнах (наприклад, гендиректора радіо в Руанді, яке пропагувало насилля та геноцид стосовно представників народу тутсі, Ф. Кабугу було заарештовано у Франції у 2020 р.).

«Гібридні трибунали» – це трибунали, які інтегровано у національну систему правосуддя з міжнародними елементами. До них належать: Надзвичайні палати у судах Камбоджі, Спеціалізовані судові палати та спеціалізована прокуратура щодо Косово, Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне.

Надзвичайні палати у судах Камбоджі – це трибунал від ООН та Камбоджі, який було створено для розгляду злочинів, скоєних у Камбоджі під час режиму Червоних Кхмерів у 1970–1980-х рр., зокрема, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, адже за часів правління Червоних Кхмерів від убивств, голоду та тяжкої праці загинуло близько 2 мільйонів камбоджійців. Трибунал мав на меті притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності і сприяти справедливому судовому процесу, зміцнити принципи міжнародного правосуддя.

Спеціалізовані судові палати та спеціалізована прокуратура щодо Косово – це гібридний трибунал, який санкціонував їх створення та наділило юрисдикцією щодо злочинів проти людяності, воєнних злочинів, а також інших злочинів і правопорушень згідно із законодавством Косово.

Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне мав на меті притягнення до відповідальності осіб за систематичні порушення норм гуманітарного права та був допоміжним органом Ради безпеки ООН (Громадський простір, 2023).

Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic (Трибунал ООН для Сирії) – це комісія, яку створила ООН для збору доказів про воєнні злочини у Сирії.

2. Взаємодія Міжнародного кримінального суду з Україною

Міжнародний кримінальний суд (рік заснування 2002 р.) – це перший постійно діючий правовий інститут міжнародного правосуддя з переслідування осіб, звинувачених у здійсненні геноциду, злочинів проти людяності, миру та воєнних злочинів. Основним нормативно-правовим актом, який забезпечує функціонування Міжнародного криміналь-

ного суду, є Римський статут Міжнародного кримінального суду 1988 р. (далі – Римський статут). До юрисдикції Міжнародного кримінального суду належать системні воєнні злочини, суд діє на основі принципу комплементарності, тобто розглядає воєнні злочини у випадку, якщо держава-учасниця чи держава-заявник не спроможна сама вирішити це питання.

Право на звернення до Міжнародного кримінального суду мають держави-учасниці, прокурор Міжнародного кримінального суду, Рада Безпеки ООН та інші держави через визнання юрисдикції цього суду щодо конкретної ситуації. Відповідно до пн. 2 ст. 12 Римського статуту «У випадках, передбачених пунктом (а) або (с) статті 13, Суд може здійснювати свою юрисдикцію, якщо одна або декілька зазначених нижче держав є учасниками цього Статуту або визнали юрисдикцію Суду відповідно до пункту 3: а) держава, на території якої мало місце відповідне діяння, або, якщо злочин було вчинено на борту морського чи повітряного судна, держава реєстрації цього морського або повітряного судна; б) держава, громадянином якої є особа, яку обвинувачують у вчиненні злочину» (ООН, 1988).

Наприклад, Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду з таких справ, як:

– справа щодо злочинів, вчинених на Майдані під час Революції Гідності (у період 12.11.2013 р. по 22.02.2014 р.);

– справа щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених на її території (у період з 20.02.2014 р. і дотепер).

Нині на території України працюють слідчі, криміналісти та персонал підтримки Міжнародного кримінального суду, українська держава взяла на себе обов'язок співпрацювати з Міжнародними кримінальним судом та виконувати його рішення в межах цих заяв.

Також Міжнародний кримінальний суд має право за власної ініціативи відкривати провадження щодо зазначеної категорії справ. Наприклад, 17.03.2023 р. Міжнародним кримінальним судом було видано міжнародні ордери на арешт президента рф та російської дитячої омбудсменки рф у справі про депортацію українських дітей, що є ознакою геноциду українського народу.

Україна підписала Римський статут у 2020 р., проте так і не ратифікувала його. Зокрема, у 2001 р. Конституційний Суд України виніс постанову, відповідно до якої «повна ратифікація статуту суперечила би окремим положенням Розділу VIII Конституції України «Правосуддя». Проте вже у 2019 р. відповідні зміни було внесено до такого розділу Конституції і за прийнятими нормами «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» (Верховна Рада України, 1996 р.). А в 2022 р. було прийнято відповідні зміни до законодавства України (наприклад, до Розділу IX-2 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» (Верховна Рада України, 2012)),

що сприяло можливості створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні.

Питання щодо ратифікації Україною Римського статуту особливої актуальності набуває в умовах євроінтеграційних процесів та повномасштабного вторгнення РФ. Зокрема, ратифікація Україною Римського статуту – це один із прямих обов'язків держави у відповідності до угоди про Асоціацію з ЄС (2014 р.). Проте в нашій державі окремі особи припускають, що ратифікація Римського статуту дозволить РФ фальсифікувати справи та докази причетності українських військових до вчинення воєнних злочинів, залучати представників іноземних громадських організацій до поширення фейкової інформації та подання заяви до Міжнародного кримінального суду стосовно українських військових. Що є хибними припущеннями, оскільки Римський статут дає право Міжнародному кримінальному суду розглядати справи (в т.ч. і за власної ініціативи) щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочинів агресії в тому випадку, коли уряд держави та військове керівництво заохочують військовослужбовців вчиняти воєнні злочини та не вживають дієвих заходів щодо притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Також ратифікація Римського статуту дозволить, окрім обов'язків, які на себе фактично взяла Україна відповідно до заяв, отримати і права повноцінного члена Міжнародного кримінального суду (зокрема, вносити необхідні зміни до статуту), реформувати українське кримінальне законодавство (наприклад, ввести нормативно визначене поняття «агресія», передбачити такий вид кримінальної відповідальності, як «командна відповідальність», закріпити склад злочину «злочин проти людяності» та ін.), впровадити у систему правосуддя сучасні міжнародні стандарти.

Висновки. У ХХ–ХХІ ст. у системі міжнародного правосуддя було сформовано та діяли такі міжнародні трибунали, як Нюрнберзький трибунал, Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії (Токійський трибунал), Міжнародний трибунал з Югославії, Міжнародний трибунал з Руанди, Надзвичайні палати у судах Камбоджі, Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне, Спеціалізовані судові палати та спеціалізована прокуратура щодо Косово, Міжнародний кримінальний трибунал для Сирії, Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів. Діяльність вказаних міжнародних трибуналів стала підґрунтям та передумовою створення Міжнародного кримінального суду, закладанням фундаменту міжнародного правосуддя, формування таких міжнародно-правових понять та принципів, як: злочини проти миру, злочини проти людяності, воєнні злочини, геноцид, закріплення принципів індивідуальної, колективної та суспільної відповідальності, компенсація матеріальної та моральної шкоди, порушення імунітету найвищих посадовців та військових. Частиною міжнародних трибуналів було інтегровано у систему національного законодавства відповідних країн, частина діяла на міжнародному рівні, представляючи інтереси переможців у тих чи інших воєнних конфліктах та війнах.

Міжнародний кримінальний суд – перший постійно діючий правовий інститут міжнародного правосуддя з переслідування осіб, звинувачених у системному здійсненні геноциду, злочинів проти людяності, миру та воєнних злочинів, діє на основі Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1988 р. Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду з таких справ, як: справа щодо злочинів, вчинених на Майдані під час Революції Гідності (у період з 12.11.2013 р. по 22.02.2014 р.); справа щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених на її території (у період з 20.02.2014 р. і дотепер). Питання щодо ратифікації Україною Римського статуту особливої актуальності набуває в умовах євроінтеграційних процесів та повномасштабного вторгнення РФ, оскільки ратифікація статуту дозволить Україні отримати права повноцінного члена Міжнародного кримінального суду, реформувати українське кримінальне законодавство, впровадити у систему правосуддя сучасні міжнародні стандарти та притягнути винних у воєнних злочинах до кримінальної відповідальності незалежно від посади, яку вони обіймають у країні-агресорі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дрьоміна Н.В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / кер. роботи М.Ю. Черкес. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2006. 17 с.
2. Конституція України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4761> (дата звернення: 15.09.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n5091> (дата звернення: 11.09.2023).
4. Кучевська С.П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : ЛьвДУВС, 2009. 22 с.
5. Ліскович М. Україна та Римський статут: чому треба ратифікувати цей договір? *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3691045-ukraina-ta-rimskij-statut-comu-treba-ratifikuвати-cej-dogovir.html> (дата звернення: 15.09.2023).
6. Пилипенко В.П. Воєнні злочини в статутах міжнародних кримінальних трибуналів та Римському статуті Міжнародного кримінального суду «правові системи». *Науково-практичний електронний журнал*. № 1/2. 2018. С. 446–473.
7. Римський Статут Міжнародного кримінального суду : Статут. Організація Об'єднаних Націй. 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top (дата звернення: 17.09.2023).
8. Слідчі вже зафіксували понад 98 тисяч воєнних злочинів, вчинених РФ в Україні, – Клименко. *Мультимедійна платформа іномовлення України Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3779549-slidci-vze-zafixuvati-ponad-98-tisac-voennih-zlociniv-vcinenih-rf-v-ukraini-klihenko.html> (дата звернення: 11.10.2023).
9. Спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії РФ проти України немає аналогів в історії або чим він відрізняється від усіх попередніх. *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?library=spetsialnyj-mizhnarodnyj-trybunal-schodo-zlochynu-ahresiji-rf-proti-ukrajiny-nema-je-analohiv-v-istoriji-abo-chym-vin-vidriznyajetsya-vid-usih-porednih> (дата звернення: 11.09.2023).
10. Токійський трибунал як механізм притягнення до відповідальності за наслідками Другої світової війни. *Екологія. Право людини*. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/>

tokijskyj-trybunal-yak-mehanizm-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti-za-naslidkamy-drugoyi-svitovoyi-vijny/ (дата звернення: 13.09.2023).

11. Що таке трибунал і як проходили найвідоміші процеси в історії. Згадуємо Нюрнберзький, Токійський та трибунал зі злочинів у колишній Югославії. *Chas News*. URL: <https://chas.news/past/scho-take-tribunal-i-yak-prohodili-naividomishi-protse-si-v-istorii> (дата звернення: 14.10.2023).

12. Щур Б.В. Діяльність міжнародного кримінального суду: історія і перспективи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. № 6. 2011. С. 106–109.

REFERENCES:

1. Dromina, N.V. (2006). Yurysdyktsiia mizhnarodnykh kryminalnykh sudiv i trybunaliv [Jurisdiction of international criminal courts and tribunals]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11 / ker. roboty M.Yu. Cherkes; Nats. un-t «Odeska yurydychna akademiiia». Odesa, 2006. 17 s. [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy 28.06.1996 r. № 254k/96-VR Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4761>.
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 13.04.2012 r. № 4651-VI Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n5091> [in Ukrainian].
4. Kuchevska, S.P. (2009). Problemy harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist ta Statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Problems of harmonization of Ukrainian legislation on criminal responsibility and the Statute of the International Criminal Court]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08 Lviv: LvDUVS. 22 s [in Ukrainian].
5. Liskovykh M. Ukraina ta Rym'skyi statut: chomu treba ratyfikuvaty tsei dohovir? [Ukraine and the Rome Statute: why should this treaty be ratified?]. *Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3691045-ukraina-ta-rimskij-statut-comu-treba-ratifikuвати-cej-dogovir.html> [in Ukrainian].
6. Pylypenko, V.P. (2018). Voienni zlochyny v statutakh mizhnarodnykh kryminalnykh trybunaliv ta Rym'skomu statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu «pravovi systemy» [War crimes in the statutes of international criminal tribunals and the Rome Statute of the International Criminal Court "legal systems"]. *Naukovo-praktychnyi elektronnyi zhurnal*. № 1/2. S. 446–473 [in Ukrainian].
7. Rym'skyi Statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: Statut. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii. 17.07.1998 r. Retrieved

from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top [in Ukrainian].

8. Slidchi vzhe zafiksuvaly ponad 98 tysyach voiennykh zlochyniv, vchynenykh RF v Ukraini, – Klymenko [Investigators have already recorded more than 98.000 war crimes committed by the Russian Federation in Ukraine – Klymenko]. *Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3779549-slidci-vze-zafiksuvali-ponad-98-tisac-voennih-zlochiniv-vcinenih-rf-v-ukraini-kli-menko.html> [in Ukrainian].

9. Spetsialnyi mizhnarodnyi trybunal shchodo zlochynu ahresii rf proty Ukrainy nemaie analohiv v istorii abo chym vin vidrizniaetsia vid usikh poperednikh [The special international tribunal regarding the crime of Russian aggression against Ukraine has no analogues in history or how it differs from all previous ones]. *Hromadskiyi prostir*. Retrieved from: <https://www.prostir.ua/?library=spetsialnyj-mizhnarodnyj-trybunal-scho-do-zlochynu-ahresiji-rf-proty-ukrajiny-nemaie-analohiv-v-istoriji-abo-chym-vin-vidriznyajetsya-vid-usih-poperednikh> [in Ukrainian].

10. Tokiiskiy trybunal yak mekhanizm prytiagnennia do vidpovidalnosti za naslidkamy Druhoi svitovoi viiny [The Tokyo Tribunal as a mechanism of prosecution for the consequences of the Second World War]. *Ekolohiia. Pravo liudyny*. Retrieved from: <http://epl.org.ua/eco-analytics/tokijskyj-trybunal-yak-mehanizm-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti-za-naslidkamy-drugoyi-svitovoyi-vijny/> [in Ukrainian].

11. Shcho take trybunal i yak prokhodyly naividomishi protsesy v istorii. Zghaduiemo Niurnberzkyi, Tokiiskiy ta trybunal zi zlochyniv u kolyshnii Yuhoslavii [What is a tribunal and how did the most famous trials in history take place. We recall the Nuremberg, Tokyo and the tribunals for crimes in the former Yugoslavia]. *Chas News*. Retrieved from: <https://chas.news/past/scho-take-tribunal-i-yak-prohodili-naividomishi-protse-si-v-istorii> [in Ukrainian].

12. Shchur, B.V. (2011). Diialnist mizhnarodnoho Kryminalnoho sudu: istoriia i perspektyvy [Activities of the International Criminal Court: history and prospects]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*. № 6. S. 106–109 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.11.2023
The article was received 08 November 2023

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Збірник наукових праць

Серія ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Випуск 5

Коректура – *Н.С. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка – *М.С. Михальченко*

Формат 60×84/8. Гарнітура Pragmatica.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 3,49.
Замов. № 1123/709. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

